

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ**

Факультет (ННІ) Гуманітарно-педагогічний

ДОПУСКАЄТЬСЯ ДО ЗАХИСТУ

Завідувач кафедри
Соціальної роботи та реабілітації
(назва кафедри)

Сопівник І.В.
(підпис) (ПІБ)

“ ___ ” _____ 2025 р.

БАКАЛАВРСЬКА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

**на тему «Визначення потреб дітей із сімей що опинилися у складних
життєвних обставинах»**

Спеціальність 231 «Соціальна робота»
(код і назва)

Освітня програма Соціальна робота
(назва)

Орієнтація освітньої програми освітньо-професійна
(освітньо-професійна або освітньо-наукова)

Гарант освітньої програми

Доктор педагогічних наук, професор _____
(науковий ступінь та вчене звання) (підпис)

Осадченко І.І.
(ПІБ)

Керівник бакалаврської кваліфікаційної роботи

Доктор педагогічних наук, професор _____
(науковий ступінь та вчене звання) (підпис)

Сопівник І.В.
(ПІБ)

Виконав _____

(підпис)

Кушніренко І.П.
(ПІБ студента)

КИЇВ – 2025

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ**

Факультет (ННІ) гуманітарно-педагогічний

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри соціальної роботи та реабілітації

Доктор педагогічних наук, професор

(науковий ступінь, вчене звання)

Сопівник І.В.

(підпис)

(ПІБ)

“ ” _____ **2025** року

З А В Д А Н Н Я

ДО ВИКОНАННЯ БАКАЛАВРСЬКОЇ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТУ

Кушниренку Івану Павловичу

(прізвище, ім'я, по батькові)

Спеціальність 231 «Соціальна робота»

(код і назва)

Освітня програма Соціальна робота

(назва)

Орієнтація освітньої програми освітньо-професійна

(освітньо-професійна або освітньо-наукова)

Тема бакалаврської кваліфікаційної роботи «Визначення потреб дітей із сімей що опинилися у складних життєвих обставинах»

затверджена наказом ректора НУБіП України від “08” квітня 2025р. № 581 «С»

Термін подання завершеної роботи на кафедру «20» травня 2025р.

(рік, місяць, число)

Вихідні дані до бакалаврської кваліфікаційної роботи наукові розробки вітчизняних та зарубіжних учених, матеріали періодичних видань, словники, навчальна та довідкова література з теми дослідження.

Перелік питань, що підлягають дослідженню:

1. Теоретично обґрунтувати поняття складних життєвих обставин та їхній вплив на розвиток дітей.
2. Класифікувати та охарактеризувати потреби дітей у складних життєвих обставинах.
3. Проаналізувати методи оцінки потреб дітей у кризових ситуаціях.
4. Визначити роль соціальних служб та громадських організацій у задоволенні потреб дітей.
5. Розробити рекомендації щодо вдосконалення соціальної підтримки дітей у складних життєвих обставинах.

Дата видачі завдання “13”травня 2025 р.

Керівник бакалаврської кваліфікаційної роботи _____

(підпис)

Сопівник І.В.

(прізвище та ініціали)

Завдання прийняв до виконання _____

(підпис)

Кушниренко І.П.

(прізвище та ініціали студента)

Реферат

Бакалаврська кваліфікаційна робота на тему «Визначення потреб дітей із сімей, що опинилися у складних життєвих обставинах» містить 83 сторінки друкованого тексту, 1 таблицю, 4 рисунка та 1 додаток. Перелік використаних джерел нараховує 63 найменування.

Основною метою роботи є виявлення та аналіз соціально-психологічних потреб дітей із сімей, що опинилися у складних життєвих обставинах, з подальшою розробкою ефективних заходів і методичних рекомендацій для їх соціальної підтримки та інтеграції.

Завдання:

1. Теоретично обґрунтувати поняття складних життєвих обставин та їхній вплив на розвиток дітей.
2. Класифікувати та охарактеризувати потреби дітей у складних життєвих обставинах.
3. Проаналізувати методи оцінки потреб дітей у кризових ситуаціях.
4. Визначити роль соціальних служб та громадських організацій у задоволенні потреб дітей.
5. Розробити рекомендації щодо вдосконалення соціальної підтримки дітей у складних життєвих обставинах.

Робота складається з трьох розділів.

Перший розділ присвячено теоретичному аналізу поняття складних життєвих обставин та їхнього впливу на психоемоційний, соціальний і фізичний розвиток дітей. Охарактеризовано основні групи потреб дітей у кризових ситуаціях та проаналізовано сучасні наукові підходи до їхнього визначення.

Другий розділ містить аналіз методів оцінки потреб дітей та особливості їхнього застосування у соціальній роботі. Розглянуто діяльність соціальних служб та громадських організацій у сфері соціального захисту дітей, визначено ефективні практики їхньої підтримки.

Третій розділ представлений емпіричним дослідженням, яке дозволило виявити основні тенденції у сфері задоволення потреб дітей у складних життєвих обставинах. Проведений аналіз результатів дослідження засвідчує ключові проблеми та перспективи вдосконалення системи соціального захисту. У розділі також наведено методичні рекомендації для фахівців соціальної сфери, які працюють із дітьми у кризових умовах.

Ключові слова: діти, складні життєві обставини, соціальні потреби, соціальна підтримка, соціальні служби, методичні рекомендації.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ I ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОТРЕБ ДІТЕЙ ІЗ СІМЕЙ, ЩО ОПИНИЛИСЯ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ.....	10
1.1. Поняття складних життєвих обставин та їх вплив на розвиток дітей.....	10
1.2. Класифікація та особливості потреб дітей у складних життєвих обставинах.....	21
1.3. Теоретичні підходи до визначення потреб дітей у кризових ситуаціях.....	25
Висновки до першого розділу.....	33
РОЗДІЛ II ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОТРЕБ ДІТЕЙ ІЗ СІМЕЙ, ЩО ОПИНИЛИСЯ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ.....	36
2.1. Методи визначення потреб дітей у складних життєвих обставинах.....	36
2.2. Роль соціальних служб та громадських організацій у задоволенні потреб дітей.....	55
2.3. Аналіз практичних прикладів підтримки дітей у складних життєвих обставинах.....	55
Висновки до другого розділу.....	57
РОЗДІЛ III РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОТРЕБ ДІТЕЙ ІЗ СІМЕЙ, ЩО ОПИНИЛИСЯ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ.....	60
3.1. Інтерпретація результатів дослідження потреб дітей.....	60
3.2. Особливості задоволення потреб дітей у різних типах складних життєвих обставин.....	72
3.3. Методика соціальної підтримки дітей із сімей, що опинилися у складних життєвих обставинах	77
Висновки до третього розділу.....	81
ВИСНОВКИ.....	84
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ЛІТЕРАТУРНИХ ДЖЕРЕЛ.....	85
ДОДАТКИ.....	94

ВСТУП

Сучасні соціально-економічні та політичні трансформації в Україні значно впливають на функціонування сім'ї як соціального інституту, що, у свою чергу, детермінує зростання кількості дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах (СЖО). До таких обставин належать соціально-економічна нестабільність, безробіття, міграційні процеси, сімейна дисфункція, домашнє насильство, втрата батьківської опіки, військові конфлікти та інші кризові ситуації, що обмежують доступ дитини до базових ресурсів для її гармонійного розвитку. В умовах кризових соціальних змін питання забезпечення соціального захисту дітей із сімей, що перебувають у складних життєвих обставинах, набуває особливої гостроти та вимагає наукового обґрунтування механізмів і стратегій підтримки.

Наукові дослідження (А. Г. Асмолов, В. В. Бочарова, Т. М. Титаренко, Н. В. Чепелєва) доводять, що перебування дитини в умовах соціального неблагополуччя має негативний вплив на її психоемоційний стан, когнітивний розвиток, соціальну адаптацію та формування особистісних цінностей. Діти, які ростуть у несприятливих умовах, мають підвищений ризик девіантної поведінки, психосоматичних розладів, соціальної ізоляції, що суттєво ускладнює їхню інтеграцію у суспільство. З огляду на це, важливим є не лише визначення основних потреб таких дітей, а й розробка дієвих моделей соціально-психологічного супроводу, що ґрунтуються на комплексному підході до оцінювання, діагностики та соціальної інтервенції.

Згідно з Конвенцією ООН про права дитини, законодавством України, також міжнародними стандартами соціального захисту дітей, держава зобов'язана гарантувати право дитини на безпечне середовище, доступ до освіти, охорони здоров'я та соціальної підтримки. Проте в сучасних реаліях механізми реалізації цих гарантій стикаються з низкою проблем, зокрема недостатньою інтеграцією соціальних, психологічних та педагогічних підходів до роботи з дітьми, обмеженістю ресурсного забезпечення соціальних служб, а також

відсутністю єдиної системи оцінювання потреб дітей, які перебувають у кризових умовах.

Актуальність даного дослідження обумовлена необхідністю науково-методологічного осмислення підходів до визначення потреб дітей у складних життєвих обставинах та впровадження ефективних моделей соціальної підтримки. У сучасному науковому дискурсі наголошується на важливості використання міждисциплінарного підходу, який поєднує соціально-психологічну, педагогічну, медичну та правову підтримку дитини в умовах кризи.

З огляду на вищезазначене, вибір теми дослідження є цілком обґрунтованим та своєчасним. Зростання кількості дітей, що потребують комплексної соціальної допомоги, обумовлює необхідність розробки ефективних механізмів оцінки їхніх потреб та оптимізації соціальних послуг, що їм надаються.

Метою роботи є обґрунтування методики соціальної підтримки дітей із сімей, що опинилися у складних життєвих обставинах.

Завдання:

1. Теоретично обґрунтувати поняття складних життєвих обставин та їхній вплив на розвиток дітей.
2. Схарактеризувати потреби дітей у складних життєвих обставинах.
3. Проаналізувати методи оцінки потреб дітей у кризових ситуаціях.
4. Визначити роль соціальних служб та громадських організацій у задоволенні потреб дітей.
5. Обґрунтувати методику соціальної підтримки дітей із сімей, що опинилися у складних життєвих обставинах.

Об'єкт дослідження: соціальна робота з дітьми, що опинилися у складних життєвих обставинах.

Предмет дослідження: методика соціальної підтримки дітей із сімей, що опинилися у складних життєвих обставинах.

Для досягнення поставленої мети та виконання завдань дослідження були використані наступні **методи**:

- теоретичні методи: аналіз наукової літератури, порівняльний аналіз, узагальнення та систематизація даних;
- емпіричні методи: анкетування, стандартизоване тестування, інтерв'ювання, спостереження, кейс-менеджмент, якісний аналіз (контент-аналіз, тематичний аналіз).

Теоретична цінність отриманих результатів. Отримані результати розширюють наукове розуміння соціально-психологічних потреб дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, уточнюють класифікацію цих потреб та обґрунтовують комплексний підхід до їхнього визначення. Дослідження сприяє розвитку наукових засад соціальної роботи, психології розвитку та соціального захисту, доповнюючи існуючі теоретичні моделі інтегрованої допомоги дітям у кризових умовах.

Прикладна значущість отриманих результатів. Результати дослідження можуть бути використані у практичній діяльності соціальних працівників, психологів, педагогів та представників державних і громадських організацій, що працюють з дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах. Запропоновані методичні рекомендації сприятимуть удосконаленню програм соціальної підтримки, оптимізації механізмів оцінки потреб дітей та впровадженню ефективних міждисциплінарних стратегій допомоги, що підвищать якість соціального захисту та сприятиме соціальній інтеграції дітей.

Структура роботи. Робота складається з трьох розділів, висновків до розділів, висновків до роботи, списку використаних джерел та додатків. Робота містить 95 сторінок друкованого тексту, 1 таблицю, 4 рисунка та 1 додаток. Перелік використаних джерел нараховує 63 найменування.

РОЗДІЛ I ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОТРЕБ ДІТЕЙ ІЗ СІМЕЙ, ЩО ОПИНИЛИСЯ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ

1.1. Поняття складних життєвих обставин та їх вплив на розвиток дітей

Дитинство є критичним періодом у формуванні особистості, оскільки в цей час відбувається становлення базових когнітивних, емоційних і соціальних навичок, що визначають подальший життєвий шлях індивіда. Проте соціальна дійсність нерідко висуває перед дитиною виклики, які ускладнюють її повноцінний розвиток. До таких викликів належать складні життєві обставини (СЖО), що можуть мати глибокі та довготривалі наслідки для психоемоційного стану, соціалізації та майбутніх перспектив дитини.

Наукові дослідження свідчать, що перебування дітей у СЖО може негативно впливати на їхній когнітивний розвиток, спричиняти емоційні розлади, підвищувати ризики девіантної поведінки та ускладнювати процеси соціалізації. Водночас, значну роль відіграють компенсаторні механізми, які залежать від індивідуальних ресурсів дитини, рівня соціальної підтримки та ефективності системи соціального захисту [44].

Розгляд поняття складних життєвих обставин та аналіз їхнього впливу на дітей має важливе значення для розробки ефективних соціальних, психологічних і педагогічних інтервенцій, спрямованих на підтримку дітей, що перебувають у вразливих умовах. Вивчення цієї теми дозволяє глибше зрозуміти механізми адаптації дитини до несприятливого середовища, а також розробити стратегії подолання негативних наслідків СЖО.

Складні життєві обставини є об'єктивною соціальною реальністю, що суттєво впливає на життєдіяльність особистості, сім'ї, соціальних груп і суспільства загалом [47]. Це комплексне поняття, яке охоплює широкий спектр кризових ситуацій, що зумовлюють істотні труднощі у здійсненні повноцінної життєвої активності людини. У сучасному науковому дискурсі воно

розглядається як наслідок взаємодії структурних та суб'єктивних факторів, що формують систему соціальних ризиків, знижують адаптаційний потенціал особистості та сприяють виникненню соціальної дезадаптації.

Ю.М. Швабл розглядає складні життєві обставини як обставини, що «переживаються індивідом як неможливість «жити за таких умов» і власна неспроможність змінити самі умови життя [53]. Вони виявляються на двох рівнях: на рівні депривації можливості здійснення самостійного забезпечення життєвих потреб і на рівні депривації можливості самореалізації особистості. Складність таких ситуацій полягає у відсутності психологічної готовності до утворення нових схем організації власної життєдіяльності у змінених умовах»

На думку Н.В. Чепелевої, Т.М. Титаренко, у складних ситуаціях у людини відбувається переорієнтація особистісних смислів, пошук нових смислоформ і перспективних траєкторій життя. Виходом із такої ситуації може бути оновлення власної позиції, системи ставлень, віднаходження мети чи руйнування особистості. Складні життєві обставини потребують винайдення нового шляху вирішення та подолання життєвих ускладнень для повернення до повноцінної та продуктивної життєдіяльності [50].

Найважливішим фактором, що їх обумовлює, як зазначає В. Доценко, є невідповідність складності й важливості проблеми і ресурсів, наявних для її вирішення [19]. Однією з ключових характеристик складних життєвих обставин є їх багатовимірність, що передбачає комплексний аналіз їхньої природи, механізмів виникнення та впливу на соціальне функціонування індивіда. З одного боку, вони можуть бути детерміновані зовнішніми соціально-економічними процесами, що включають глобальні кризи, економічну нестабільність, безробіття, соціальну нерівність, демографічні зміни, наслідки міграційних процесів та урбанізаційні диспропорції. З іншого боку, складні життєві обставини можуть мати особистісний або мікросоціальний характер, зумовлений внутрішньосімейними конфліктами, психоемоційними кризами, особистими втратами, проблемами зі здоров'ям, травматичним досвідом або проживанням у несприятливому соціальному середовищі [19].

Фундаментальним аспектом дослідження складних життєвих обставин є аналіз їхньої етіології, що передбачає виокремлення ключових соціальних, психологічних, економічних і правових чинників, які сприяють виникненню кризових ситуацій. Дослідження у сфері соціальної роботи підтверджують, що тривале перебування особи в умовах СЖО призводить до поступового зниження її адаптаційних можливостей, погіршення психоемоційного стану та зростання рівня соціальної депривації. Особливо вразливими до впливу складних життєвих обставин є діти, особи похилого віку, люди з інвалідністю, внутрішньо переміщені особи, представники малозабезпечених верств населення, які мають обмежений доступ до соціальних ресурсів і системи підтримки.

Складні життєві обставини розглядаються у науковому дискурсі як фактори соціальної ексклюзії, що призводять до обмеження можливостей особи чи групи осіб у різних сферах життєдіяльності. Дослідження Ф. Бородкіна та М. Овчарової визначають цей феномен через призму соціальної нерівності, обмеженого доступу до матеріальних ресурсів, роботи та соціальних взаємодій. Таке розуміння ґрунтується на концепції соціальної ізоляції, відповідно до якої особи, що перебувають у складних життєвих обставинах, не можуть жити тим самим способом, що й більшість членів суспільства, що, своєю чергою, спричиняє їхню соціальну маргіналізацію [32].

Як зазначає В. Рудяк, складні життєві обставини тісно пов'язані із соціальною незахищеністю окремих верств населення, які не мають достатніх ресурсів або можливостей для подолання несприятливих ситуацій, що виникають у процесі їхньої життєдіяльності [42]. Перебування особи у стані соціальної вразливості супроводжується обмеженням її права вибору, зниженням купівельної спроможності, неможливістю реалізувати законні інтереси та права у повному обсязі. Таким чином, поняття «складні життєві обставини» слід розглядати як комплексний соціальний феномен, що характеризується впливом різних об'єктивних та суб'єктивних чинників, які призводять до соціальної дезадаптації особи та ускладнюють її інтеграцію в суспільство.

Значущість проблематики складних життєвих обставин підтверджується їхньою системною природою, що охоплює економічні, соціальні, психологічні, медичні та правові аспекти. У сучасних наукових підходах особлива увага приділяється комплексному аналізу наслідків таких обставин, адже вони мають довготривалий вплив на психологічний стан, соціальний статус та рівень життєдіяльності особи.

Розуміння складних життєвих обставин неможливе без ґрунтовного аналізу їхніх наслідків, що проявляються у трьох основних вимірах – індивідуальному, сімейному та суспільному. На індивідуальному рівні наслідки складних життєвих обставин відображаються у підвищеному рівні тривожності, депресивних станах, психоемоційній нестабільності, зниженні мотивації до активної життєдіяльності, деструктивних моделях поведінки та девіантних формах соціальної адаптації [2]. На сімейному рівні складні життєві обставини можуть провокувати дестабілізацію сімейних стосунків, зростання конфліктності, послаблення виховної функції, руйнування сімейних зв'язків, що ускладнює соціальну інтеграцію дітей та підлітків. На суспільному рівні вони зумовлюють розширення зони соціального відчуження, маргіналізацію вразливих груп населення, поглиблення соціальної поляризації та зниження рівня соціальної згуртованості.

Методи подолання складних життєвих обставин передбачають застосування комплексного міждисциплінарного підходу, що охоплює соціальні, психологічні, правові, економічні та медичні механізми підтримки. У сучасній соціальній політиці активно розробляються моделі соціальної реабілітації та ресоціалізації осіб, які опинилися у складних життєвих обставинах, що ґрунтуються на принципах соціального супроводу, інтегрованої підтримки та соціального партнерства [43].

Важливим напрямом дослідження є оцінка ефективності системи соціального захисту щодо подолання складних життєвих обставин, яка включає аналіз державних програм підтримки, ефективності надання соціальних послуг, взаємодії державних і громадських інституцій, рівня доступності соціальних

ресурсів та дієвості механізмів кризового втручання. Науковий аналіз свідчить, що ефективна система соціальної підтримки має ґрунтуватися на принципах індивідуалізованого підходу, забезпечення доступу до соціальних послуг, розвитку соціального капіталу, зміцнення соціальних мереж підтримки та залучення громади до вирішення соціальних проблем [49].

Складні життєві обставини є мультифакторним соціальним явищем, що суттєво впливає на всі сфери життєдіяльності людини. Діти, як найбільш вразлива категорія населення, зазнають особливо негативного впливу таких обставин, оскільки ще не мають сформованих механізмів психологічної адаптації та стратегії подолання кризових ситуацій [3]. Різноманітні соціально-економічні, медичні, сімейні, психологічні та кризові фактори можуть призводити до глибоких змін у психоемоційному стані дитини, її соціальній інтеграції, освітніх досягненнях і навіть фізичному здоров'ї. Вивчення цих категорій складних життєвих обставин є необхідним для розробки ефективних механізмів соціальної підтримки, реабілітації та превентивних заходів, спрямованих на зменшення негативного впливу несприятливих умов на дитячу особистість.

Сучасна наукова література пропонує різноманітні підходи до класифікації СЖО залежно від їхньої природи, причин виникнення та ступеня впливу на особистість. Узагальнюючи існуючі дослідження, можна виділити основні категорії складних життєвих обставин (див. таблицю 1.1.)

Таблиця 1.1.

Основні категорії складних життєвих обставин

Категорія	Опис	Вплив на дітей
Соціально-економічні	Включають безробіття батьків, низький рівень доходу сім'ї, житлову незабезпеченість, боргову залежність,	Підвищений рівень стресу через нестабільність життєвих умов, зниження доступу до якісної освіти, охорони здоров'я та соціальних послуг, ризик

	матеріальну нестабільність.	соціального відчуження, підвищена ймовірність залучення до дитячої праці або правопорушень.
Медичні	Стосуються хронічних або тяжких захворювань дитини чи її батьків, інвалідності, психічних розладів, обмеження функціональних можливостей.	Фізична та соціальна ізоляція, труднощі у навчанні, обмежена участь у соціальному житті, психологічний тиск через необхідність доглядати за хворими родичами або через власний стан здоров'я.
Сімейні	Охоплюють неблагополучні сімейні відносини, розлучення батьків, насильство в сім'ї, алкоголізм або наркоманію членів родини, втрату батьків, виховання в дисфункційних сім'ях.	Формування емоційної нестабільності, розвиток страху та тривожності, ризик асоціальної поведінки, труднощі у встановленні довірливих стосунків, відсутність стабільної емоційної підтримки.
Психологічні	Включають високий рівень тривожності, стресові розлади, суїцидальні тенденції, наслідки пережитих травматичних подій, посттравматичний стресовий розлад (ПТСР).	Порушення емоційного розвитку, труднощі у навчанні та соціальній адаптації, низька самооцінка, підвищений ризик депресії, розлади поведінки, замкненість або агресія.

Кризові	Охоплюють раптові катастрофічні події: природні катаклізми (повені, землетруси, пожежі), військові конфлікти, терористичні акти, масові аварії.	Тривалий емоційний стрес, травматичний досвід, проблеми зі сном, страх майбутнього, соціальна дезадаптація, проблеми із залученням до навчального процесу, ризик міграційних труднощів.
---------	---	---

Аналіз основних категорій складних життєвих обставин дозволяє зробити висновок, що їхній вплив на дітей має комплексний і довготривалий характер. Соціально-економічні труднощі сприяють погіршенню матеріального благополуччя, обмежуючи можливості для нормального розвитку та освіти. Медичні проблеми створюють фізичні та психологічні бар'єри для соціалізації дитини. Неблагополучні сімейні обставини підвищують ризик емоційної нестабільності, розвитку поведінкових розладів та соціального відчуження. Психологічні труднощі можуть формувати глибокі внутрішні конфлікти та стати основою майбутніх психоемоційних проблем. Кризові ситуації, викликані природними катаклізмами, війнами або техногенними катастрофами, часто призводять до стресових розладів, що ускладнюють адаптацію дитини в суспільстві [2].

Складні життєві обставини, що впливають на розвиток дітей, є результатом дії різноманітних соціальних, економічних, психологічних та медичних факторів. Вони формують несприятливе середовище, в якому дитина може зазнавати фізичного, психологічного, емоційного або соціального дискомфорту. Вивчення причин виникнення таких обставин є важливим для розробки ефективних механізмів соціальної підтримки, профілактики та реабілітації.

Однією з найвагоміших причин є жорстоке поводження з дитиною, що проявляється у різних формах: фізичному, психологічному, сексуальному насильстві, а також в недбалому ставленні, бездоглядності та залишенні дитини в небезпеці. Такі фактори призводять до формування у дитини почуття страху, тривожності, втрати довіри до дорослих, що в майбутньому може спричинити

проблеми з соціалізацією, навчанням та психоемоційним розвитком. Наслідком насильства часто стають психосоматичні порушення, девіантна поведінка та підвищений ризик потрапляння до кримінального середовища.

Тісно пов'язаним із попереднім фактором є насильство в сім'ї, яке може бути спрямоване не лише безпосередньо на дитину, а й на інших членів родини. Свідками домашнього насильства стають тисячі дітей, що негативно впливає на їхню психіку, формуючи почуття безпорадності, відчуженості, агресії або ж, навпаки, замкненості. У подібних умовах у дітей нерідко спостерігається порушення самооцінки, що у подальшому може стати причиною асоціальної поведінки або труднощів у побудові здорових міжособистісних стосунків [8].

Одним із критичних факторів є експлуатація дитини, яка може мати різні форми: примус до жебрацтва, залучення до протиправної діяльності, використання дитячої праці в умовах, що шкодять здоров'ю [8]. Такі явища не лише порушують права дитини, а й позбавляють її можливості здобувати освіту, формувати соціальні навички та будувати успішне майбутнє.

Окрему категорію становлять соціальні причини, зокрема залишення дитини без батьківського піклування. Соціальні причини можуть бути наслідком різних життєвих ситуацій: хвороби батьків, їхнього тривалого стаціонарного лікування або реабілітації, зникнення безвісти, ув'язнення чи навіть смерті. Діти, які залишаються без належної підтримки дорослих, зазнають значного стресу, відчувають нестачу емоційного тепла, мають труднощі з адаптацією у суспільстві [2]. Втрата батьківської опіки підвищує ризик соціального сирітства, що, у свою чергу, стає передумовою для порушень поведінки, проблем із психоемоційним розвитком та труднощів із самореалізацією у майбутньому.

Важливим чинником є незадовільні житлово-побутові умови. Проживання сім'ї в оселях, непридатних для життя, постійні переїзди, нестача базових ресурсів (чистої води, тепла, їжі) призводять до погіршення фізичного та психоемоційного стану дитини. Такий спосіб життя сприяє появі відчуття нестабільності, відсутності безпеки, що є критично важливими факторами для формування здорової психіки дитини.

Особливу увагу слід приділити девіантній поведінці дитини, яка може бути наслідком попередніх негативних факторів або ж самостійно спричиняти складні життєві обставини. Асоціальна, кримінальна, аморальна або аутодеструктивна поведінка (зокрема, суїцидальні тенденції) є маркерами внутрішньої кризи особистості, яка потребує негайного втручання фахівців. Діти з подібними проявами нерідко стають об'єктами соціального засудження та стигматизації, що лише посилює їхній кризовий стан та ускладнює реабілітацію [12].

Окрему загрозу для дітей становлять екстремальні життєві ситуації, такі як перебування в зоні міжетнічних чи міжрелігійних конфліктів, природних катастроф, аварій, збройних протистоянь. Діти, що пережили подібний досвід, зазнають значного психологічного стресу, мають високий ризик розвитку посттравматичного стресового розладу (ПТСР), тривалих депресивних станів, розладів сну та страху перед майбутнім [15].

З огляду на вищенаведене, можна зробити висновок, що складні життєві обставини мають багатофакторну природу і є наслідком взаємодії різних аспектів суспільного життя. Визначення ключових причин їх виникнення є основою для розробки ефективних програм профілактики, соціальної підтримки та реабілітації дітей, що опинилися у кризових умовах. Соціальні працівники, педагоги, психологи та державні органи мають об'єднати зусилля для мінімізації негативного впливу цих обставин, забезпечуючи дітям безпечне та сприятливе середовище для розвитку та самореалізації.

На сучасному етапі особливої уваги заслуговує розвиток цифрових технологій у сфері соціальної підтримки, що дозволяє значно розширити можливості надання допомоги особам у складних життєвих обставинах, забезпечити оперативний доступ до соціальних послуг, підвищити ефективність моніторингу потреб населення та розробки індивідуальних програм підтримки. У контексті цифрової трансформації соціальної сфери важливим завданням є впровадження інформаційних систем для ідентифікації осіб, що перебувають у складних життєвих обставинах, розробка алгоритмів соціальної інтервенції,

застосування аналітичних платформ для прогнозування соціальних ризиків та персоналізація соціальних послуг [42].

Складні життєві обставини, з точки зору соціальної роботи, охоплюють широкий спектр факторів, які мають негативний вплив на життєдіяльність індивіда або групи осіб. Їх виявлення, аналіз та подальша соціальна підтримка є основою для ефективної корекції соціальної адаптації тих, хто перебуває у складних обставинах, особливо якщо йдеться про дітей. Система соціальних послуг, спрямованих на допомогу таким особам, має враховувати безліч аспектів, починаючи від матеріальних та соціальних труднощів і завершуючи психологічними та емоційними факторами, які виникають у зв'язку із зазначеними проблемами [29].

Одним із найбільш суттєвих аспектів у вивченні складних життєвих обставин є психологічний вплив на дитину. Діти, які стикаються з жорстоким поведінням, насильством, бездоглядністю, чи перебувають у ситуаціях, що характеризуються відсутністю належного батьківського піклування або перебуванням у соціально небезпечних умовах, часто зазнають глибоких травм. Психологічний вплив складних життєвих обставин включає в себе широкий спектр порушень емоційної стабільності, серед яких тривожні розлади, депресивні стани, стресові реакції, а також розвиток таких серйозних проблем, як посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) [2]. Порушення емоційної стабільності спричиняють труднощі в спілкуванні з іншими людьми, проблеми з адаптацією до змінюваних умов, а також утруднення в процесі соціалізації дитини. Водночас, дестабілізація емоційного фону у дітей, що пережили складні життєві ситуації, може призводити до розвитку девіантної поведінки, агресивних проявів або, навпаки, до глибокої замкнутості, що ускладнює взаємодію з оточуючим світом [34].

З соціальної точки зору, складні життєві обставини також мають негативні наслідки, адже вони порушують нормальний розвиток дитини в соціумі. Виховання у родинах, де батьки не можуть забезпечити належний рівень матеріального благополуччя, освіти, а також не мають змоги підтримувати

здорові міжособистісні відносини, значно обмежує можливості дитини щодо нормальної соціалізації. Діти, які ростуть в умовах бідності або соціальної ізоляції, не мають змоги реалізовувати свої потенційні здібності в повній мірі, що позначається на їхньому майбутньому розвитку як індивідів, здатних до самостійного існування в сучасному суспільстві. У таких дітей спостерігається низький рівень соціальної адаптації: проблеми з навчанням, відсутність зацікавленості у соціальній діяльності, конфлікти з однолітками та вчителями, схильність до правопорушень. [17]

Додатково, варто розглянути когнітивні наслідки складних життєвих обставин на розвиток дитини. Діти, які перебувають у стресових умовах або зазнають психічного та фізичного насильства, часто мають знижену здатність до концентрації уваги, погіршення пам'яті та низький рівень когнітивного розвитку. Порушення в когнітивній сфері спричиняють значні труднощі в навчанні та розвитку інтелектуальних здібностей [17]. Ці діти можуть зазнавати труднощів у засвоєнні шкільного матеріалу, у вирішенні простих задач, що стає фактором для розвитку низької самооцінки і впливає на подальший успіх в освіті. Як відомо, психологічний стрес значно знижує здатність до обробки та аналізу нової інформації, що впливає на прийняття рішень та здатність дитини долати труднощі у повсякденному житті.

Фізичний аспект впливу складних життєвих обставин, зокрема у випадках, коли дитина зазнає фізичного насильства чи постійно живе в умовах соціальної та економічної нестабільності, також має своє значення. Недостатній рівень харчування, відсутність належної медичної допомоги, несприятливі умови для нормального розвитку організму, такі як низький рівень гігієни або проживання в непридатних умовах, можуть призвести до серйозних фізичних проблем, таких як хронічні захворювання, ослаблений імунітет та інші фізіологічні порушення [31]. У подальшому це може призвести до затримки в рості та розвитку дитини, проблем з адаптацією до фізичних навантажень, а також до погіршення загального стану здоров'я.

Отже, під складними життєвими обставинами будемо розуміти сукупність зовнішніх і внутрішніх чинників, що суттєво ускладнюють задоволення основних потреб дитини та можуть призводити до порушення її нормального розвитку. Вони охоплюють широкий спектр соціальних, економічних, психологічних та біологічних детермінант, зокрема бідність, насильство в сім'ї, нехтування батьківськими обов'язками, соціальну ізоляцію, хвороби, воєнні конфлікти тощо.

Таким чином, науковий аналіз складних життєвих обставин є багатограним міждисциплінарним завданням, що вимагає комплексного підходу, врахування соціальних, психологічних, економічних та правових аспектів. Подальші дослідження у цій сфері мають бути зосереджені на удосконаленні системи соціальної підтримки, розробці ефективних механізмів адаптації осіб у складних життєвих обставинах, вивченні їхнього впливу на різні вікові та соціальні групи, а також впровадженні сучасних технологій у соціальну роботу.

1.2. Класифікація та особливості потреб дітей у складних життєвих обставинах

Діти, які перебувають у складних життєвих обставинах (СЖО), як правило, зіштовхуються з цілим спектром труднощів, що вимагають особливого підходу в їх соціальній реабілітації. Така категорія дітей включає в себе тих, хто зазнає впливу різноманітних негативних соціальних, економічних і психологічних факторів, таких як насильство, бідність, безпритульність, порушення родинних зв'язків, а також недостатній рівень доступу до основних соціальних послуг. Усі ці фактори створюють необхідність у глибокому аналізі специфічних потреб цих дітей, адже недостатність у задоволенні основних вимог до їхнього розвитку може призвести до серйозних порушень у їхній психоемоційній та соціальній адаптації.

Необхідно враховувати, що потреби дітей у СЖО є комплексними, багатоаспектними та індивідуальними, і тому вимагають системного підходу до їхнього аналізу. Існує певна класифікація потреб таких дітей, що охоплює фізіологічні, психологічні, соціальні та освітні аспекти, кожен з яких має свої особливості залежно від контексту складних життєвих обставин, у яких дитина перебуває [38]. Важливим є також розуміння того, як кожен з цих аспектів взаємодіє з іншими, адже потреби не існують окремо одна від одної і часто перехрещуються, що ускладнює роботу з такою категорією дітей. У зв'язку з цим важливо не лише враховувати кожен із аспектів окремо, але й розглядати їх у взаємозв'язку для формування максимально ефективних заходів соціальної реабілітації.

Класифікація та особливості потреб дітей у складних життєвих обставинах є одним із ключових аспектів соціальної роботи, оскільки саме від правильного визначення та розуміння цих потреб залежить ефективність реалізації соціальних програм та заходів підтримки [15]. Діти, які перебувають у кризових умовах, зокрема через втрату батьків, насильство, бідність, війну, міграцію або серйозні соціальні проблеми в родині, потребують комплексного підходу до їхнього розвитку та захисту. Важливість детального аналізу їхніх потреб пояснюється тим, що без цілісного підходу неможливо забезпечити належний рівень соціальної інтеграції, психологічної стабільності та можливостей для повноцінного розвитку [39]. Враховуючи значний вплив життєвих обставин на формування особистості дитини, важливо систематизувати їхні потреби, що дозволить ефективно залучати ресурси різних державних і недержавних інституцій для реалізації програм допомоги.

Соціальні потреби дітей у складних життєвих обставинах є одними з найважливіших, оскільки вони визначають можливості їхньої взаємодії із суспільством, рівень адаптації до соціального середовища та загальне благополуччя. Одним із центральних аспектів є потреба у безпеці та стабільності родинного середовища. Діти, які зростають у дисфункційних родинних умовах, де поширені конфлікти, насильство або зловживання алкоголем і наркотиками,

часто стикаються з емоційною нестабільністю, низькою самооцінкою та труднощами у встановленні довірливих міжособистісних зв'язків. Соціальна ізоляція є серйозною проблемою, з якою стикаються такі діти, оскільки вони можуть не мати можливості будувати здорові соціальні контакти через відсутність відповідного оточення. Вкрай важливим є доступ до основних соціальних благ, таких як житло, харчування, одяг і медичне забезпечення, адже їхня відсутність або обмеженість може призводити до серйозних проблем у фізичному розвитку та загальному функціонуванні дитини в суспільстві [21].

Медичні потреби дітей, які опинилися в складних життєвих обставинах, мають особливе значення, оскільки вони безпосередньо впливають на фізичний та психічний стан дитини. Недостатній доступ до медичних послуг, відсутність належного харчування або необхідного догляду може призводити до виникнення хронічних захворювань, порушення розвитку та ослаблення імунної системи. Особливої уваги потребують діти, які пережили насильство або тривалий стрес, оскільки такі обставини можуть спричиняти розвиток психосоматичних розладів, тривожності, депресивних станів та інших порушень психічного здоров'я. Особливу категорію становлять діти з інвалідністю, які мають обмежені можливості доступу до медичних послуг через фізичні, фінансові або соціальні бар'єри [24]. Отже, соціальні працівники та медичні спеціалісти повинні працювати спільно для забезпечення комплексної допомоги дітям, які потребують медичного догляду, реабілітації та спеціалізованої підтримки.

Психологічні потреби дітей, які опинилися в складних життєвих обставинах, є ще одним важливим аспектом, що потребує глибокого розгляду. Діти, які пережили травматичні події, такі як насильство, втрата батьків, війна або вимушене переселення, часто мають серйозні труднощі з адаптацією, довірою до оточуючих та емоційною регуляцією [39]. У таких випадках надзвичайно важливою є кваліфікована психологічна допомога, яка має включати як індивідуальні консультації, так і групову терапію, спрямовану на соціальну адаптацію та розвиток емоційної стійкості. Відсутність своєчасного втручання може призводити до негативних наслідків, включаючи ризик розвитку

посттравматичного стресового розладу, депресії, тривожних розладів та агресивної поведінки. У зв'язку з цим соціальні працівники, психологи та педагоги мають об'єднувати зусилля для створення програм, спрямованих на психологічну реабілітацію дітей, забезпечення емоційної підтримки та формування навичок саморегуляції.

Сімейні потреби дітей, які перебувають у кризових ситуаціях, є надзвичайно важливими, оскільки родина відіграє ключову роль у процесі соціалізації та формування особистості. Втрата родинного середовища або перебування в дисфункційній сім'ї можуть призводити до серйозних психологічних та соціальних проблем. Діти, які не отримують належної уваги та підтримки з боку батьків, мають вищий ризик розвитку поведінкових розладів, труднощів у навчанні та соціальній ізоляції [2]. Одним із ефективних методів роботи з такими дітьми є залучення їхніх родин до програм підтримки, що включають психологічне консультування, сімейну терапію та соціальне супроводження [47]. У випадках, коли повернення дитини до біологічної родини неможливе, необхідно забезпечити їй доступ до альтернативних форм виховання, таких як прийомні сім'ї або дитячі будинки сімейного типу, які можуть створити стабільне та безпечне середовище для розвитку.

Освітні потреби дітей у складних життєвих обставинах є важливим фактором, що впливає на їхню майбутню соціальну адаптацію та професійне становлення. Важливим аспектом є забезпечення доступу до якісної освіти, що включає не лише академічні знання, але й соціальні та життєві навички. Діти, які мають труднощі у навчанні через психологічні або соціальні проблеми, потребують індивідуального підходу, що може включати корекційні програми, підтримку з боку психологів і соціальних працівників, а також адаптацію навчального процесу відповідно до їхніх потреб. Особливу увагу слід приділяти дітям з інвалідністю, внутрішньо переміщеним дітям та дітям з сімей, що опинилися у складних життєвих обставинах, оскільки вони часто стикаються з додатковими бар'єрами у здобутті освіти [34].

Таким чином, класифікація потреб дітей у складних життєвих обставинах є необхідною для ефективного планування та реалізації соціальної політики. Комплексний підхід до задоволення цих потреб, що включає соціальні, медичні, психологічні, сімейні та освітні аспекти, є основою для створення стійкої системи підтримки, яка сприятиме благополуччю та гармонійному розвитку дітей.

1.3. Теоретичні підходи до визначення потреб дітей у кризових ситуаціях

Аналіз проблематики кризових ситуацій в особистісному та соціальному контекстах демонструє відсутність єдиної термінологічної бази серед науковців. У межах сучасних вітчизняних і зарубіжних досліджень криза розглядається як суттєвий фактор життєвого шляху, що може виступати як дестабілізуючий чинник або як стимул до особистісного зростання

Психологічні дослідження підкреслюють різноплановість реакцій особистості на кризові ситуації, що зумовлено як індивідуальними характеристиками, так і зовнішніми факторами середовища [15]. Стресові ситуації, зокрема, можуть мати як короткострокові, так і хронічні наслідки, викликаючи тривалі емоційні, когнітивні та поведінкові зміни. Дослідження Г. Селіє заклали основи вивчення стресу, ввівши поняття «гомостазу» та описавши загальний адаптаційний синдром, що включає стадії тривоги, опору і виснаження [60].

Сучасні підходи до аналізу кризових ситуацій підкреслюють важливість адаптаційних механізмів, серед яких ключову роль відіграють когнітивні оцінки подій, рівень емоційної регуляції, соціальна підтримка та особистісна резиліентність. Резиліентність розглядається як динамічний процес, що включає здатність до ефективного функціонування попри несприятливі обставини [61].

Кризова ситуація є поняттям, що позначає важкий, часто неочікуваний період або подію в житті індивіда або групи людей, яка спричиняє порушення

звичного ходу життя і вимагає швидкої адаптації чи зміни. Це ситуація, коли людина або система стикається з серйозними труднощами, що перевищують її звичайні можливості або ресурси для подолання [33]. Кризові ситуації можуть бути як зовнішніми, так і внутрішніми, залежно від джерела стресу, і вони мають важливий вплив на психоемоційний, когнітивний та соціальний стан особи.

Згідно з теоретичними підходами, кризова ситуація може визначатися за кількома ключовими ознаками. По-перше, така ситуація часто має непередбачуваний характер та виникає раптово, змушуючи індивіда або групу людей залишити зону звичного контролю і пристосуватися до нових, непередбачених обставин. По-друге, кризова ситуація завжди пов'язана з емоційним перенавантаженням, що викликає відчуття безсилля, тривоги, страху, розгубленості. Для дітей це особливо важливо, оскільки їхня здатність справлятися з кризою не завжди відповідає рівню їх емоційної та когнітивної зрілості [34].

Кризові ситуації можуть бути різноманітними за своїми проявами, що залежить від природи та контексту їх виникнення. Одним із основних підходів до визначення кризових ситуацій є психологічний підхід, що зосереджений на суб'єктивних переживаннях індивіда. За цим підходом, кризою є така ситуація, коли людина не може справитися з навантаженням або проблемою за допомогою своїх звичних стратегій адаптації або доступних ресурсів. Це може бути викликано різними факторами:

- екзогенні кризові ситуації – ті, що виникають через зовнішні обставини, які не підконтрольні людині, наприклад, природні катастрофи, війни, соціальні катастрофи (заворушення, зміни в політичній ситуації).
- ендогенні кризові ситуації – пов'язані із внутрішніми змінами, такими як психічні чи емоційні розлади, проблеми в сім'ї (розлучення, смерть близьких), важливі зміни у житті, які можуть сприйматися як погроза стабільності або благополуччю [33].

Кризові стани особистості є важливою темою досліджень у психології, оскільки вони відображають ті моменти в житті індивіда, коли звичний спосіб функціонування та взаємодії з навколишнім світом порушується через вплив певних стресових факторів. Такі стани можуть мати серйозний вплив на психоемоційну стабільність, поведінку та загальний стан здоров'я людини. Кризові стани виникають у різних життєвих ситуаціях, будь то екзистенційні питання, особисті втрати або соціальні потрясіння, і вимагають від індивіда значних зусиль для відновлення внутрішньої рівноваги [42].

Класифікація кризових станів особистості дозволяє зрозуміти механізми виникнення, прояви та наслідки різних типів криз, а також допомагає розробити стратегії підтримки та адаптації. Таке розуміння є важливим для психологів, педагогів, соціальних працівників, медичних працівників та інших фахівців, які мають справу з людьми, що переживають кризу. Існує кілька підходів до класифікації кризових станів, які можуть базуватися на різних аспектах, таких як характер стресових факторів, тривалість кризи, її вплив на різні рівні особистості (емоційний, когнітивний, поведінковий) та індивідуальні особливості реакцій на кризу. Кожна з цих класифікацій допомагає глибше зрозуміти природу кризових явищ і розробити адекватні методи втручання для підтримки людей, що переживають кризу.

Кризові стани особистості можна класифікувати за різними критеріями:

- природою (екзистенційні, соціальні, особистісні);
- тривалістю (гострі, хронічні);
- інтенсивністю впливу (травматичні, стресові) [38].

Важливим аспектом є розуміння механізмів подолання кризи, що включають як проблемно-орієнтовані стратегії (активне вирішення проблем), так і емоційно-орієнтовані (регуляція емоційної напруги).

Кризові ситуації можуть мати особливо сильний і тривожний вплив на дітей, оскільки в цьому віці емоційне та когнітивне розвитку ще перебувають у стадії формування, а здатність до саморегуляції, усвідомлення складних

емоційних станів і адаптації до нових умов не є настільки розвиненою, як у дорослих. Внаслідок цього діти можуть не мати достатніх ресурсів і навичок для ефективного подолання стресу, що супроводжує кризу, а також для правильного розуміння її причин і наслідків, що створює специфічні труднощі в їхній поведінці, емоційному стані та загальному психологічному самопочутті, детальніше на рис. 1.1.

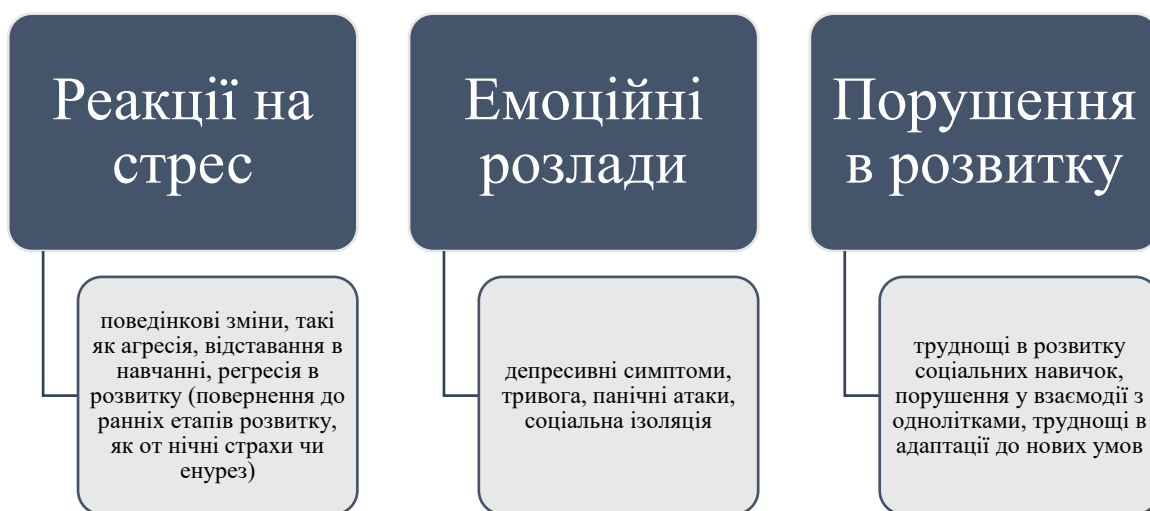

Рис. 1.1. Вплив кризових ситуацій на дітей

Однією з перших і найбільш виражених реакцій дитини на кризову ситуацію є емоційний стрес, що проявляється у вигляді тривоги, страху, смутку, злісності або агресії. У дітей часто спостерігаються такі реакції через їхню недостатню здатність адекватно сприймати і оцінювати зміну ситуації, а також через обмежену здатність контролювати свої емоції. Більше того, через нерозвиненість механізмів адаптації до стресу, вони можуть інтенсивно переживати пережиті зміни та потрясіння, такі як розлучення батьків, смерть близької людини або переїзд до нового місця.

Для маленьких дітей це часто виявляється у вигляді регресії в поведінці – повернення до попередніх етапів розвитку. Наприклад, якщо дитина раніше вже навчилася спати самостійно, у період кризи вона може почати знову боятися темряви або вимагати, щоб батьки були поруч. Такі прояви регресії є спробою

відновлення внутрішнього емоційного балансу та шукань джерела комфорту в умовах стресу [38].

Криза може призвести до змін у поведінці, які можуть включати агресивні прояви, порушення дисципліни або проблеми в навчанні. У дітей, які переживають кризу, може з'явитися підвищена дратівливість, і навіть агресія в адресі інших дітей або дорослих, що стає механізмом захисту від стресу чи способом виразити своє розчарування та безпорадність. Іноді такі діти можуть поводитися більш заперечно, уникати соціальних взаємодій або почати замикатися в собі [63].

Це пов'язано з тим, що через стресові ситуації діти часто не здатні адекватно обробляти свої емоції та інтерпретувати інформацію, що надходить від оточуючих. Вони можуть бути занадто зосереджені на своїх переживаннях і не мати навичок для конструктивного вираження своїх почуттів. Як наслідок, дитина може «потужніше» реагувати на навіть дрібні ситуації, викликаючи в оточуючих непорозуміння і конфлікти.

У деяких дітей знижуються соціальні навички, і вони починають уникати спілкування з однолітками або дорослими, що може бути результатом страху чи недовіри до людей після пережитих травм, таких як втрата когось близького або пережитий конфлікт у родині.

У періоди стресу діти можуть втратити інтерес до звичних активностей, таких як ігри з друзями, спорт або інші захоплення. Вони можуть ставати замкненими і відчувати гіркоту через відсутність підтримки або розуміння з боку оточуючих. Криза часто змушує дитину зосереджуватися на своїх внутрішніх переживаннях і не здатність звертати увагу на зовнішні аспекти життя [60].

Іншим аспектом реакції дітей на кризу є виникнення соматичних симптомів, таких як головний біль, болі в животі, порушення сну, зміни в апетиті. Це може бути виразом глибокого емоційного переживання, яке дитина не може адекватно висловити словесно. Соматизація стресу – це звичайний механізм захисту, за допомогою якого дитина намагається впоратися з емоційними проблемами. Часто батьки або педагоги можуть не відразу

розпізнати ці симптоми як психологічні, приймаючи їх за фізичні захворювання, але саме стрес, що викликає ці прояви, є основною причиною їх появи [47].

Довготривала або гостра криза може спричинити розвиток депресивних симптомів. Це включає в себе відчуття безнадійності, відсутність інтересу до звичних діяльностей, підвищену тривожність, апатію та низьку самооцінку. Якщо криза залишається нерозв'язаною і дитина не отримує підтримки, це може призвести до хронічної депресії, яка в подальшому може мати серйозні наслідки для її психічного здоров'я.

Через розвиток тривожних розладів дитина може стати більш настороженою, постійно переживати за безпеку себе і своїх близьких, розвивати страхи, які раніше не були характерні. Це може включати страхи перед самотністю, перед людьми, перед конкретними ситуаціями або об'єктами, що нагадують про пережитий стрес. Така тривожність може обмежувати соціальну адаптацію і спричиняти додаткові емоційні навантаження [2].

Теоретичні підходи до визначення потреб дітей у кризових ситуаціях є важливою темою для вивчення в галузі дитячої психології та педагогіки, оскільки розуміння та врахування цих потреб є основою для розробки ефективних стратегій підтримки та допомоги дітям в умовах стресу або травматичних ситуацій. Кризова ситуація для дитини може бути викликана різноманітними факторами, такими як зміни в сім'ї, втрата близьких, природні катастрофи, війна або інші екстремальні умови. Потреби дітей, що переживають кризу, мають різні аспекти, включаючи фізіологічні, емоційні, соціальні, когнітивні та поведінкові. Кожен з підходів до їх вивчення враховує специфіку вікового розвитку дітей, їх здатність розуміти кризові ситуації та ступінь адаптації до стресових обставин.

Одним із основних теоретичних підходів до визначення потреб дітей у кризових ситуаціях є теорія прив'язаності Джона Боулбі. Ця теорія ґрунтується на розумінні того, що дитина в кризовій ситуації шукає безпечного укриття в особах, з якими вона має емоційну прив'язаність, зазвичай у батьків або опікунів. Згідно з Боулбі, дитина потребує емоційної підтримки, що дозволяє їй зберігати

відчуття безпеки навіть у найскладніших обставинах [9]. Для дітей, які переживають втрату близької людини або перебувають у небезпечних умовах, потреба в емоційній стабільності стає пріоритетною. Відсутність надійного емоційного зв'язку може призвести до серйозних порушень у розвитку, зокрема до тривожних розладів, депресії та проблем в адаптації до соціуму.

Іншим важливим теоретичним підходом є теорія розвитку Ж. Піаже, яка визначає вікові особливості дитячого сприйняття та розуміння кризових ситуацій. Піаже стверджував, що дитина не тільки активно взаємодіє з навколишнім середовищем, але й самостійно конструює своє уявлення про світ. Відповідно, потреби дітей у кризових ситуаціях залежать від етапу їхнього когнітивного розвитку. Наприклад, діти дошкільного віку можуть не мати розвиненого абстрактного мислення, що ускладнює їхнє розуміння складних концептів, таких як смерть, війна або розлучення батьків. Вони сприймають ці ситуації через призму конкретних переживань і потребують простих та зрозумілих пояснень, щоб зрозуміти ситуацію та знайти способи справлятися з емоціями [15].

Натомість, для дітей старшого віку, зокрема підлітків, криза може викликати потребу в більш складних і багатогранних стратегіях адаптації. Підлітки можуть ставити питання про справедливість, сенс життя та своє місце в світі, що потребує більш глибокої підтримки з боку дорослих. Вони також можуть проявляти більшу самостійність у пошуках способів подолати кризу, але їм все одно потрібна емоційна стабільність та можливість обговорити свої переживання з близькими або професіоналами [17].

Теорія соціального навчання А. Бандури також надає важливе розуміння потреб дітей в кризових ситуаціях, акцентуючи увагу на соціальному контексті їхнього розвитку. Бандура підкреслював, що діти формують свої уявлення про світ і поведінку через спостереження та наслідування інших людей [5]. Таким чином, в кризових ситуаціях діти можуть потребувати моделі позитивної поведінки, яку вони можуть спостерігати у дорослих або однолітків. Важливою потребою дітей є також можливість виразити свої емоції в безпечному

середовищі, де вони можуть отримати підтримку, не відчуваючи осуду чи покарання. Це дозволяє дитині адаптуватися до нових умов і зрозуміти, що кризові ситуації можуть бути подолані, якщо діяти відповідно до певних норм і стратегій.

Однією з важливих теорій, що враховує комплексні потреби дітей у кризових ситуаціях, є теорія стресу і копінг-стратегій, розроблена Р. Лазарусом та С. Фолкман. Згідно з цією теорією, стрес – це результат дисбалансу між вимогами ситуації та ресурсами, якими володіє індивід для її подолання [58]. У кризових ситуаціях діти можуть відчувати стрес через відчуття втрати контролю або загрози для свого благополуччя. Потреби дітей полягають у тому, щоб надати їм необхідні ресурси для зниження стресу, такі як підтримка, допомога у вирішенні проблем, а також навчання ефективним копінг-стратегіям, що дозволяють знизити рівень тривоги та зберегти емоційну рівновагу [2].

На основі цих теоретичних підходів розробляються практичні методи підтримки дітей у кризових ситуаціях. Зокрема, важливим є надання психологічної допомоги, яка може включати індивідуальні або групові сеанси, де діти можуть виразити свої почуття, отримати необхідні пояснення та настанови від фахівців. Програми допомоги дітям у кризових ситуаціях повинні бути адаптовані до вікових та індивідуальних особливостей, враховуючи різні механізми coping, емоційної регуляції та соціальної підтримки. Крім того, на рівні системи підтримки необхідно враховувати потреби сім'ї, яка переживає кризу, оскільки наявність стабільної і підтримуючої сімейної атмосфери є важливим фактором, що допомагає дітям долати стресові ситуації.

Особливої уваги потребує аспект взаємодії дітей з соціальними інститутами, такими як школа, дитячі садки, організації з надання допомоги дітям у кризових ситуаціях. Ці установи повинні бути готові до реагування на потреби дітей в умовах кризових ситуацій, забезпечуючи відповідну підтримку та створюючи безпечне середовище для їхнього розвитку.

Таким чином, теоретичні підходи до визначення потреб дітей у кризових ситуаціях охоплюють різноманітні аспекти психологічного, соціального та

педагогічного розвитку. Важливо, щоб ці підходи враховували індивідуальні та вікові характеристики дітей, а також контекст їхнього соціального середовища, що дозволяє розробляти ефективні стратегії підтримки та допомоги.

У підсумку, кризові ситуації виступають як комплексне явище, що потребує інтегрованого підходу до аналізу, де поєднуються психологічні, соціальні та культурні чинники. Подолання кризових ситуацій можливе завдяки мобілізації внутрішніх ресурсів особистості, формуванню ефективних копінг-стратегій і залученню соціальної підтримки, що сприяє збереженню психологічної стабільності й особистісного розвитку.

Висновки до першого розділу

У першому розділі досліджено теоретичні засади визначення потреб дітей із сімей, що опинилися у складних життєвих обставинах. Розглянуто сутність поняття складних життєвих обставин, їхні особливості та класифікацію, а також фактори, що впливають на життєдіяльність дітей у таких умовах. Проведений аналіз наукових джерел засвідчує, що складні життєві обставини є багатофакторним явищем, яке охоплює соціально-економічні, психологічні, медичні та освітні аспекти, створюючи ризики для повноцінного розвитку дитини.

Встановлено, що складні життєві обставини можуть мати як тимчасовий, так і хронічний характер, що безпосередньо впливає на формування адаптаційних механізмів у дітей. Підкреслено, що психоемоційний стан дітей, які перебувають у кризових умовах, характеризується підвищеним рівнем тривожності, стресовими реакціями, низькою самооцінкою та труднощами в соціальній інтеграції. Дослідження підтверджують, що наявність соціальної підтримки значно знижує негативний вплив несприятливих умов і сприяє формуванню стресостійкості.

З'ясовано, що потреби дітей у складних життєвих обставинах є комплексними й охоплюють декілька ключових аспектів: фізіологічні,

психологічні, соціальні, освітні та медичні потреби. Фізіологічні потреби включають доступ до їжі, води, житла, медичної допомоги та безпеки. Психологічні потреби пов'язані з емоційною стабільністю, підтримкою, почуттям захищеності та можливістю виражати власні почуття. Соціальні потреби охоплюють спілкування з однолітками, участь у соціальному житті та інтеграцію у суспільство. Освітні потреби передбачають доступ до якісної освіти, адаптовані навчальні програми та підтримку у навчальному процесі. Медичні потреби включають профілактичний догляд, лікування хронічних захворювань і психологічну реабілітацію у разі пережитих травматичних подій.

Особливу увагу приділено аналізу теоретичних підходів до визначення потреб дітей у кризових ситуаціях. Встановлено, що когнітивно-поведінковий підхід дозволяє розглядати адаптацію дітей через призму набуття нових навичок і стратегій подолання труднощів. Соціально-екологічний підхід наголошує на важливості взаємодії дитини із соціальним середовищем, включаючи сім'ю, школу, громаду та державні інституції. Психодинамічний підхід акцентує увагу на впливі попереднього життєвого досвіду та внутрішніх конфліктів на здатність дитини адаптуватися до складних життєвих обставин.

Визначено, що ключову роль у підтримці дітей відіграють соціальні інституції, родинне середовище, освітні заклади та спеціалізовані програми допомоги. Наголошено, що ефективна підтримка дітей у складних життєвих обставинах має базуватися на створенні безпечного середовища, забезпеченні комплексної соціальної, психологічної та освітньої допомоги, а також формуванні механізмів адаптації та розвитку життєстійкості. Комплексний підхід до аналізу потреб дітей у кризових умовах дозволяє розробити ефективні стратегії їхньої соціальної адаптації, інтеграції в суспільство та забезпечення оптимального розвитку.

Таким чином, результати проведеного теоретичного аналізу підтверджують, що складні життєві обставини значно впливають на психологічний, соціальний та фізичний стан дитини. Виявлення та задоволення їхніх потреб є важливим завданням для соціальних служб, освітніх і медичних

установ, адже своєчасна та комплексна допомога сприяє гармонійному розвитку дитини та її успішній адаптації у суспільстві.

РОЗДІЛ II ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОТРЕБ ДІТЕЙ ІЗ СІМЕЙ, ЩО ОПИНИЛИСЯ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ

2.1. Методи визначення потреб дітей у складних життєвих обставинах

Визначення потреб дітей, що опинилися в складних життєвих обставинах, є пріоритетним напрямом діяльності соціальних служб, освітніх установ і громадських організацій, які забезпечують соціальний захист дитячого населення. Дослідження вітчизняних та зарубіжних науковців, зокрема Л. Виготського, У. Бронфенбреннера, Е. Еріксона та інших, свідчать про те, що ідентифікація та аналіз потреб дітей у кризових умовах має здійснюватися комплексно, із залученням міждисциплінарного підходу, що дозволяє отримати всебічну картину життєвої ситуації дитини та розробити цільові стратегії підтримки, які охоплюють психологічний, соціально-педагогічний, медичний і правовий аспекти.

Один із фундаментальних методів дослідження потреб дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, полягає у застосуванні соціальної діагностики. Цей метод дозволяє детально оцінити фактори, що зумовлюють їхній соціальний стан, шляхом використання різних методик збору та аналізу інформації. Зокрема, застосування методу інтерв'ювання є ефективним засобом для отримання глибокої інформації про стан дитини, її емоційний добробут, особливості сімейного виховання, рівень матеріального забезпечення та освітні можливості. Інтерв'ю з дитиною проводиться за спеціально розробленими протоколами, які враховують її вікові та психологічні особливості, а також її здатність до самовираження [24].

Соціально-педагогічна діагностика являє собою систематизований і науково обґрунтований процес збору, аналізу та інтерпретації інформації щодо соціальних і психологічних факторів, які впливають на особистість та її соціальне середовище [40]. Вона спрямована на виявлення причин відхилень у

психоемоційному розвитку, рівня соціально-педагогічної занедбаності або соціального неблагополуччя, що дозволяє сформулювати відповідний соціальний діагноз і розробити комплекс заходів для його корекції. Процес зазначеного методу базується на інтегрованому підході до оцінки життєвих умов особи та її соціального функціонування, що є необхідною умовою ефективного соціального супроводу та реабілітації вразливих категорій населення [47].

Предметом соціально-педагогічної діагностики є детальне дослідження особливостей розвитку складної життєвої ситуації особистості, її поведінкових моделей, рівня адаптаційних ресурсів, резервних можливостей сім'ї та її соціального оточення [47]. Визначення цих характеристик дозволяє розробити ефективні механізми соціальної підтримки, спрямовані на подолання кризових явищ та стабілізацію соціального статусу особи.

Соціально-педагогічна діагностика є складним процесом пізнання, що передбачає системне вивчення соціально-психологічних, педагогічних, екологічних та соціологічних чинників впливу на особистість. Основною її метою є розробка ефективних педагогічних та соціально-реабілітаційних стратегій, що сприяють покращенню соціального функціонування індивіда та його гармонійній інтеграції у суспільне середовище [47].

За своїм змістом та очікуваними результатами соціально-педагогічна діагностика є педагогічним процесом, однак за методологічним підґрунтям та методикою її проведення вона належить до сфери соціальної психології. Вона вимагає застосування багатовимірного аналізу, що включає соціологічні, психологічні та педагогічні дослідницькі інструменти. З метою отримання релевантної інформації соціальний працівник застосовує адаптивні діагностичні методи, беручи до уваги особливості конкретного соціального контексту [38]. До таких особливостей належать тип освітнього закладу, вікові характеристики дітей, соціально-економічний статус родини, етнокультурні аспекти та загальні соціально-демографічні чинники населеного пункту.

Фахівець у сфері соціальної роботи має володіти методологічними підходами, що охоплюють соціологічне опитування, психологічне тестування та

комплексне медичне обстеження, оскільки соціально-педагогічна діагностика передбачає цілісний аналіз життєвої ситуації особи. При цьому необхідно чітко розрізняти науково-дослідне соціологічне дослідження, що проводиться в межах академічних студій, та практичну соціально-педагогічну діагностику, головною метою якої є ідентифікація життєвих ускладнень конкретної людини або соціальної групи та розробка персоналізованих інтервенційних заходів [24].

Поряд з соціально-педагогічною діагностикою широко використовується метод соціального спостереження, що дозволяє безпосередньо оцінити поведінкові прояви дитини, її соціальну взаємодію та адаптаційні стратегії у звичному середовищі. Особливого значення цей метод набуває в дослідженнях, що стосуються дітей із досвідом соціального сирітства або перебування в умовах психоемоційного насильства. Наукові праці Дж. Боулбі та його теорія прихильності підтверджують, що діти, які зазнали дефіциту безпеки у ранньому віці, мають тенденцію до формування ускладнених патернів соціальної взаємодії, що потребує особливої уваги фахівців під час діагностики [9].

Вивчення специфіки соціального спостереження як методу визначення потреб дітей, що перебувають у складних життєвих обставинах, є комплексним підходом, заснованим на принципах емпіричного аналізу соціальної взаємодії, системного мислення та інтеграції багатовимірних даних. Методологічна база цього підходу ґрунтується на ідеї, що об'єктивне дослідження життєвого простору дитини, її поведінкових патернів та соціальних взаємодій дозволяє виявити як явні, так і приховані потреби у контексті зовнішніх і внутрішніх чинників [18]. Сам метод соціального спостереження передбачає не лише пасивну фіксацію поведінкових реакцій, а й активне застосування структурованих методик збору, аналізу та інтерпретації даних, що забезпечують можливість реконструкції соціально-психологічного портрету дитини. Це дозволяє не тільки задокументувати специфічні ознаки адаптації, але й сформулювати прогностичну модель ризиків дезадаптації та визначити напрямки профілактичного втручання.

Однією з основних передумов до застосування даного методу є ретельна підготовка дослідницького процесу, що включає збір попередніх даних про соціокультурний контекст, сімейне середовище, економічний стан, доступ до освітніх і медичних ресурсів, а також аналіз офіційних статистичних даних і звітів соціальних служб. Такий підхід дозволяє сформувати базову картину життєвих умов, у яких функціонує дитина, і визначити ключові параметри для подальшого спостереження. Наукова аргументація цього етапу ґрунтується на інтеграції даних із різних джерел, що забезпечує високу достовірність і репрезентативність отриманих результатів. Вибір методу – відкритого чи прихованого спостереження – залежить від конкретних цілей дослідження та етичних аспектів, адже забезпечення конфіденційності та збереження прав дитини є невід'ємною умовою наукової роботи [31].

Під час безпосереднього процесу спостереження дослідник орієнтується на виявлення специфічних моделей поведінки дитини в її природному середовищі. Особлива увага приділяється аналізу як вербальних, так і невербальних комунікативних сигналів, що включають міміку, жестикуляцію, контакт очей, а також позиційні зміни тіла, які свідчать про емоційний стан та рівень адаптації. Важливо враховувати, що ці поведінкові патерни можуть бути як стабільними, так і змінюватися в залежності від соціальних ситуацій, з якими дитина стикається у повсякденному житті. Систематизація таких даних забезпечує можливість застосування як кількісних методів аналізу (за допомогою стандартизованих алгоритмів кодування), так і якісних методів, що дозволяють проводити глибинну інтерпретацію отриманих результатів. Використання комплексного підходу дозволяє реконструювати процес соціальної адаптації, відобразити динаміку емоційного стану та ідентифікувати потенційні ризики соціальної дезадаптації.

Значну увагу в дослідженні варто приділити аналізу контекстуальних факторів, що впливають на поведінку дитини. Вивчення соціального середовища включає розгляд як внутрішньосімейних процесів (наприклад, емоційний клімат у родині, якість батьківського спілкування, рівень підтримки та контролю), так і

зовнішніх чинників, що охоплюють шкільне середовище, суспільні інституції, культурні традиції та економічну ситуацію в регіоні [27]. Такий комплексний аналіз дозволяє ідентифікувати багаторівневі взаємозв'язки між соціальною динамікою та психологічним станом дитини. Феноменологічний підхід, який застосовується при інтерпретації зібраних даних, спрямований на розкриття неочевидних зв'язків між поведінкою дитини та структурними характеристиками соціального середовища. Це, зокрема, дозволяє виявити взаємодію між індивідуальними особливостями (так званими внутрішньоособистісними факторами) та впливом зовнішніх стимулів, що можуть виступати як якорями стабільності, так і чинниками, що спричиняють ризик дезадаптації [24].

Особливе місце в дослідженні займає питання інтерпретації отриманих даних. Процес аналізу потребує високої наукової ерудиції та системності, оскільки інтерпретація поведінкових моделей повинна бути максимально об'єктивною та базуватися на стандартизованих критеріях оцінки. Для мінімізації суб'єктивізму застосовуються алгоритми кодування, що дозволяють порівнювати дані, отримані в різних умовах та з різних джерел. Такий підхід є надзвичайно важливим, оскільки присутність дослідника може викликати певний «ефект спостерігача», впливаючи на природність поведінки дитини. Для усунення цього фактору розробляються методики зниження реактивності об'єкта дослідження, зокрема, за допомогою використання технік псевдо-невидимого спостереження. Суворе дотримання етичних норм і протоколів дозволяє не лише отримати валідні результати, але й забезпечити повагу до прав дитини, зберігаючи її конфіденційність та недоторканність особистого простору.

Наукова специфіка методу соціального спостереження виявляється також у можливості інтеграції отриманих даних з іншими методами соціально-психологічного аналізу. Поєднання даних, отриманих у результаті спостереження, з результатами структурованих інтерв'ю, фокус-груп чи аналізу документів дозволяє створити багатовимірну картину соціального середовища. Така синтезована модель дає змогу визначити як індивідуальні потреби дитини,

так і виявити системні недоліки в організації соціальної підтримки [47]. Використання міждисциплінарного підходу сприяє більш глибокому розумінню соціальних процесів, що впливають на адаптацію дітей, а також відкриває перспективи для розробки ефективних програм профілактики та соціального втручання. Сучасні дослідницькі підходи, орієнтовані на інтеграцію кількісних та якісних методів, дозволяють досягти високої точності в оцінці соціального оточення та прогнозуванні подальших тенденцій розвитку дитини.

Етичні аспекти застосування методу соціального спостереження займають центральне місце в організації дослідження. Дотримання прав дитини, забезпечення анонімності та конфіденційності отриманих даних є необхідною умовою для проведення будь-якого наукового дослідження з використанням цього методу. В умовах сучасної соціальної нестабільності та зростаючої уваги до прав людини, розробка чітких етичних протоколів, що регламентують процедури збору та аналізу даних, є обов'язковою. Такий підхід дозволяє не лише мінімізувати потенційні ризики втручання у приватне життя дітей, а й створити умови для встановлення довірчих відносин між дослідником і досліджуванним суб'єктом. Етична складова дослідження розглядається як інтегральна частина методології, що забезпечує наукову валідність і соціальну відповідальність проведених аналізів [47].

Сучасні тенденції в соціології та психології свідчать про зростаючу актуальність використання методу соціального спостереження при визначенні потреб дітей у складних життєвих обставинах. Метод дозволяє виявити як матеріальні, так і емоційні, соціальні та психологічні аспекти, що впливають на процес соціальної адаптації. Аналізуючи поведінкові патерни, дослідники можуть ідентифікувати ключові чинники ризику, що спричиняють дисфункціональні стани, та розробити комплекс заходів, спрямованих на зниження рівня стресу і підвищення резиліентності дітей. Завдяки інтеграції даних із різних джерел створюється можливість для розробки адаптивних програм, які враховують індивідуальні особливості кожного суб'єкта, а також

специфіку соціального середовища, що є особливо важливим у сучасних умовах соціальної кризи [39].

Важливо зазначити, що теоретичні засади методу соціального спостереження базуються на багаторівневому аналізі соціальних явищ, який охоплює як макрорівень – соціальні структури, культурні традиції та інституційні механізми, так і мікрорівень – індивідуальні взаємодії, поведінкові патерни та психологічні процеси. Такий підхід дозволяє розкрити глибинні закономірності соціальної адаптації, встановити взаємозв'язок між внутрішньоособистісними факторами та зовнішніми впливами, а також визначити специфіку впливу різних соціальних чинників на формування життєвого простору дитини. Інтеграція цих даних створює основу для розробки науково обґрунтованих моделей соціальної підтримки, що дозволяють оперативно реагувати на зміни в соціальному середовищі та забезпечувати комплексний підхід до вирішення проблем дезадаптації.

Протягом останніх десятиліть застосування методу соціального спостереження набуло широкого розповсюдження завдяки його здатності розкривати тонкі нюанси соціальних процесів. Глибина аналізу, що здійснюється за допомогою цього методу, дозволяє не лише формувати описову характеристику соціального середовища, але й проводити прогностичну оцінку майбутніх тенденцій розвитку соціально-психологічного портрету дитини. Методологічна складність дослідження вимагає від дослідника високого рівня професійної підготовки та міждисциплінарного підходу, який інтегрує соціологічні, психологічні, педагогічні та етичні аспекти. Саме така інтеграція сприяє отриманню комплексної картини, що є критично важливою для розробки ефективних стратегій соціальної підтримки, орієнтованих на конкретні потреби дітей, які опинилися в умовах соціальної кризи.

Отже, застосування методу соціального спостереження в контексті визначення потреб дітей, що перебувають у складних життєвих обставинах, є надзвичайно актуальним і комплексним підходом, який поєднує теоретичний аналіз соціальних процесів із практичними методиками збору та обробки даних.

Ретельна організація підготовчого етапу, застосування сучасних алгоритмів кодування та міждисциплінарна інтеграція результатів дослідження створюють можливості для побудови ефективних програм соціальної реабілітації та профілактики негативних соціальних явищ. Врахування культурних, соціальних і економічних особливостей дозволяє адаптувати методологію до конкретних умов досліджуваного середовища, що забезпечує наукову валідність та практичну застосовність отриманих результатів.

Наукова діяльність у цій галузі є важливим інструментом для розробки інноваційних підходів до соціальної підтримки найуразливіших верств населення, оскільки отримані дані дозволяють не лише глибоко проаналізувати сучасні соціальні процеси, але й розробити стратегії, що сприяють покращенню якості життя дітей у кризових умовах. Завдяки цьому метод соціального спостереження стає фундаментальним елементом у формуванні системи соціального захисту, що інтегрує наукові досягнення сучасної соціології, психології та педагогіки для вирішення нагальних соціальних проблем.

Метод анкетування та стандартизованого тестування дає можливість отримати кількісні дані щодо ключових параметрів соціальної адаптації дитини, її рівня задоволення базових потреб і ступеня її інтеграції у соціальне середовище [34]. Використання психометричних шкал, таких як шкала стресостійкості Коннера-Девідсона або методики оцінки депривації М. Раттера, дозволяє фахівцям визначати рівень стресу, тривожності та психоемоційної нестабільності дитини. Окрім цього, аналіз документів, таких як медичні довідки, висновки психологів, характеристики навчальних закладів і соціальних служб, є важливим елементом комплексного підходу до оцінки потреб дитини.

Метод анкетування та стандартизованого тестування становить одну з основних стратегій емпіричного дослідження в галузі психології, педагогіки та соціології, спрямовану на визначення потреб дітей, які опинилися в умовах складних життєвих обставин. Суть цього підходу полягає у використанні систематизованих інструментів для збору даних, що дозволяють кількісно та якісно оцінити різні аспекти психологічного, соціального та емоційного стану

дітей. Основою даного методу є розробка та застосування спеціалізованих анкет, опитувальників та стандартизованих тестів, які характеризуються високою валідністю та надійністю. Валідність у цьому контексті означає, що інструменти точно вимірюють ті конструкції, для яких вони були створені, а надійність – що отримані результати є стабільними та відтворюваними при повторних вимірюваннях, що дозволяє не лише встановити базові показники психологічного благополуччя, рівня адаптації та соціально-емоційного функціонування дітей, але й ідентифікувати потенційні зони ризику, які можуть потребувати втручання спеціалістів [24].

Процес застосування методу анкетування передбачає ретельну розробку інструменту, що включає формулювання питань, побудову шкал та визначення чітких критеріїв для інтерпретації отриманих даних. При розробці анкет дослідники орієнтуються на теоретичні моделі, що описують соціально-психологічні аспекти розвитку дитини, зокрема такі поняття, як самооцінка, соціальна підтримка, рівень стресу та резилієнтність [44]. Формулювання запитань здійснюється з урахуванням специфіки вікової групи, мовного середовища та культурних особливостей цільової популяції. Важливим етапом є проведення пілотного дослідження, яке дозволяє перевірити адекватність та зрозумілість формулювань, виявити можливі неоднозначності та адаптувати інструменти до реалій досліджуваного середовища. Цей процес сприяє зменшенню похибок, пов'язаних із суб'єктивною інтерпретацією запитань, та забезпечує об'єктивність отриманих даних.

Стандартизоване тестування, яке інтегрується з методами анкетування, є методологічно строго регламентованим процесом, спрямованим на вимірювання певних психологічних характеристик за допомогою тестових завдань із попередньо встановленими нормами. Стандартизовані тести розробляються з метою забезпечення максимальної об'єктивності, що дозволяє порівнювати результати окремих суб'єктів як з міжособистісними, так і з нормативними показниками. Методологічна база стандартизованого тестування передбачає використання контрольних груп, ретельну калибрування шкал та встановлення

критеріїв для визначення рівня відхилень від норми. Це, зокрема, стосується таких показників, як інтелектуальний розвиток, емоційна регуляція, соціальна адаптація та поведінкові патерни. Завдяки цьому підходу дослідники можуть отримати детальну картину функціонування дитини, що є критично важливим при розробці програм соціальної підтримки та профілактичних заходів.

Наукова аргументація методу анкетування та стандартизованого тестування ґрунтується на принципах кількісного дослідження, де основним завданням є отримання статистично обґрунтованих даних, що дозволяють проводити аналіз залежностей, визначати кореляції та будувати регресійні моделі. Статистичний аналіз даних, отриманих за допомогою цих інструментів, дозволяє встановити закономірності у функціонуванні психологічних конструкцій та виявити вплив соціальних чинників на стан дитини. Важливим аспектом є можливість застосування методів факторного аналізу, що дозволяють виділити латентні змінні та зрозуміти, як різні компоненти впливають один на одного. Використання методів кластерного аналізу дає змогу групувати суб'єктів дослідження за схожими характеристиками, що є особливо актуальним при визначенні специфічних потреб дітей у складних життєвих обставинах. Цей підхід сприяє виявленню не тільки індивідуальних відхилень, але й структурних проблем у соціальному середовищі, що впливають на загальну адаптацію дітей.

Під час реалізації дослідницького проекту, який використовує методи анкетування та стандартизованого тестування, важливу роль відіграє етична складова. Забезпечення конфіденційності даних, добровільність участі респондентів та отримання інформованої згоди є неперелюбними умовами при роботі з дітьми, особливо якщо вони знаходяться у вразливому становищі. Етичні принципи дослідження вимагають забезпечення анонімності відповідей, застосування нейтральних формулювань та уважного підходу до інтерпретації отриманих результатів. Це дозволяє мінімізувати ризик впливу дослідницького процесу на психологічний стан дітей та забезпечити максимальну достовірність даних. Крім того, використання стандартизованих тестів допомагає уникнути

упередженості, яка може виникати при суб'єктивній оцінці, та гарантує, що результати дослідження є репрезентативними та об'єктивними.

Особливості методології даного підходу виражаються і в організаційних аспектах проведення дослідження. Важливою передумовою є попереднє визначення вибірки, що дозволяє забезпечити репрезентативність отриманих даних. Вибірка формується з урахуванням соціально-демографічних характеристик, що дає змогу проводити порівняльний аналіз даних для різних груп дітей, зокрема з огляду на вік, стать, соціально-економічний статус та специфіку життєвих обставин. Процедури стандартизації інструментів вимагають проведення ретельного статистичного аналізу, що включає оцінку внутрішньої узгодженості (наприклад, коефіцієнтів альфа-Кронбаха) та перевірку стабільності результатів за допомогою тест–ретест методики. Такі кроки сприяють підвищенню надійності вимірювань та дозволяють отримати дані, що можуть бути використані для формування обґрунтованих наукових висновків та практичних рекомендацій.

Інтеграція методів анкетування та стандартизованого тестування дозволяє досягти синергетичного ефекту, коли результати, отримані за допомогою різних методів, взаємодоповнюються та забезпечують комплексну оцінку потреб дитини. Так, з одного боку, анкетування дає змогу зібрати суб'єктивні дані про переживання, установки та самооцінку дітей, з іншого – стандартизовані тести забезпечують об'єктивну оцінку їх когнітивних, емоційних та соціальних функцій. Така методологічна комбінація дозволяє не тільки ідентифікувати окремі проблемні аспекти, але й зрозуміти загальну картину функціонування дитини в умовах стресових життєвих обставин. Аналіз отриманих даних проводиться з використанням сучасних статистичних програмних засобів, що дозволяє виконати комплексну обробку даних, побудувати моделі взаємозв'язків між змінними та виявити закономірності, що мають практичне значення для розробки адаптивних програм соціальної підтримки.

Методологічна строго регламентованість даного підходу забезпечує можливість його подальшого застосування в різних наукових дослідженнях,

спрямованих на вивчення впливу соціальних, економічних та психологічних чинників на розвиток дітей. Результати, отримані за допомогою анкетування та стандартизованого тестування, можуть бути використані як базис для розробки профілактичних програм, корекційних заходів та інтервенцій, орієнтованих на покращення якості життя дітей, що знаходяться у скрутних життєвих умовах. Завдяки стандартизації вимірювань, дані можуть бути порівняні з міжнародними зразками, що сприяє підвищенню загального рівня доказовості отриманих результатів та відкриває можливості для міждисциплінарного співробітництва [24].

У контексті дослідження потреб дітей метод анкетування дозволяє виявити суб'єктивні переживання, рівень задоволеності життям, соціальну підтримку та індивідуальні стратегії подолання стресових ситуацій, що є важливими компонентами психологічної стійкості. За допомогою ретельно розроблених шкал, дослідники можуть оцінити як позитивні, так і негативні емоційні реакції, що виникають у дітей внаслідок впливу різноманітних стресорів. При цьому стандартизоване тестування забезпечує можливість отримання об'єктивних даних про рівень когнітивних функцій, що є важливим аспектом адаптації у нових чи кризових умовах. Комбінований підхід дозволяє провести детальний аналіз взаємозв'язків між емоційною сферою, когнітивною ефективністю та соціальним функціонуванням, що стає основою для розробки цілеспрямованих стратегій втручання.

Наукова інтерпретація результатів, отриманих за допомогою методів анкетування та стандартизованого тестування, вимагає високої ерудиції дослідника та глибокого розуміння статистичних методів обробки даних. Використання багатовимірного аналізу, наприклад, факторного аналізу чи моделювання структурних рівнянь, дає можливість виявити латентні змінні, що впливають на загальну картину психологічного функціонування дитини. Таке моделювання дозволяє не лише ідентифікувати окремі компоненти, але й оцінити їх взаємодію в загальній системі, що є критично важливим для розробки інтегрованих програм соціальної підтримки. Систематизація даних та їх

візуалізація за допомогою спеціалізованого програмного забезпечення сприяють глибшому розумінню досліджуваних процесів та допомагають у формулюванні науково обґрунтованих висновків.

Суттєвим етапом дослідження є психодіагностика, що включає використання проєктивних методик та клінічних тестів для виявлення латентних емоційних та психологічних проблем. Проєктивні методи, зокрема методика «Малюнок сім'ї» М. Бук, тест Люшера або методика тематичної апперцепції Генрі Мюррея, дають змогу отримати непрямую інформацію про особистісні риси, переживання та приховані травми дитини. Це особливо важливо для дітей, які пережили насильство, занедбаність або втрату близьких осіб.

Психодіагностика виступає як один із ключових методів визначення потреб дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, адже вона дозволяє не лише зафіксувати поточний стан психіки, але й встановити як суб'єктивні, так і об'єктивні показники психологічної адаптації, стійкості та ризику розвитку дезадаптивних процесів [21]. Застосування психодіагностичних методів у цьому контексті ґрунтується на інтеграції традиційних підходів до психологічного вимірювання із сучасними технологіями аналізу даних, що дозволяє отримати комплексну картину психоемоційного стану дитини, її когнітивного функціонування та міжособистісних взаємодій [21]. Такий підхід передбачає використання як стандартизованих інструментів, так і проєктивних методик, що дозволяє охопити багатовимірну природу психологічного портрету дитини.

Психодіагностика вказує на використання систематизованих інструментів для оцінки індивідуальних особливостей, включаючи когнітивні здібності, емоційну регуляцію, рівень самооцінки та інтерперсональні взаємодії. Стандартизовані методики, які застосовуються в рамках психодіагностичного процесу, характеризуються високою валідністю та надійністю. Вони дозволяють проводити кількісну оцінку, що є надзвичайно важливим для виявлення латентних змінних, які можуть бути ознаками як адаптивних, так і дезадаптивних процесів у дітей. Використання таких інструментів, як тестові пакети для оцінки

інтелекту, особистісних рис, емоційних станів та поведінкових патернів, дозволяє сформувати структуровану модель, що включає як фактори ризику, так і захисні чинники. Такий підхід сприяє розробці профілактичних програм та інтервенцій, спрямованих на корекцію негативних процесів і підтримку психоемоційного благополуччя дітей [21].

Важливим етапом у психодіагностичному дослідженні є попередня адаптація методик до специфіки досліджуваної вибірки. Оскільки діти, що перебувають у складних життєвих обставинах, можуть відрізнятися за соціально-демографічними характеристиками, культурними та економічними умовами, адаптація стандартних методик є необхідною умовою для забезпечення валідності отриманих даних [21]. Цей процес включає не лише лінгвістичну адаптацію, а й модифікацію завдань з урахуванням вікових та емоційних особливостей цільової групи. При цьому особлива увага приділяється забезпеченню етичних стандартів, адже проведення психодіагностики серед дітей, які знаходяться в умовах підвищеного ризику, вимагає суворого дотримання принципів конфіденційності, інформованої згоди та мінімізації можливого стресового впливу методик.

Значну роль у процесі виявлення потреб дітей відіграє застосування методів кейс-менеджменту, які дозволяють соціальним працівникам здійснювати індивідуальний супровід кожної дитини, враховуючи її специфічні життєві обставини. Поданий підхід базується на міжвідомчій взаємодії та залученні різних фахівців, таких як психологи, медики, педагоги, юристи та соціальні працівники. Використання даного методу забезпечує розробку персоналізованих планів підтримки та інтеграції дитини в соціальне середовище, що є ключовим аспектом сучасної системи соціального захисту.

Методи кейс-менеджменту виступають як інтегративний інструмент у системі соціальної роботи, що дозволяє координувати зусилля багатьох професійних груп задля забезпечення індивідуалізованої підтримки дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах. Вони ґрунтуються на системному аналізі потреб кожного суб'єкта, що включає комплексну оцінку соціально-

психологічного стану, економічних ресурсів та умов проживання. Наукове обґрунтування методів кейс-менеджменту базується на концепції інтеграції мультидисциплінарних даних, що дозволяє створити цілісну модель соціальної підтримки та адаптації дитини в умовах ризику.

Першочерговим етапом у застосуванні кейс-менеджменту є проведення ретельного аналізу та діагностики потреб дитини, який реалізується за допомогою поєднання кількісних та якісних методів дослідження. В цьому контексті використовуються стандартизовані психодіагностичні тести, методи соціального спостереження, інтерв'ювання та анкетування, що забезпечують об'єктивну оцінку як поточного психоемоційного стану, так і соціальних взаємодій. Отримані дані дозволяють ідентифікувати не лише явні потреби, але й латентні фактори ризику, які можуть призводити до дезадаптації. Такий багатовимірний аналіз є базою для формування індивідуальних планів втручання, орієнтованих на посилення внутрішніх ресурсів дитини та оптимізацію використання зовнішніх соціальних ресурсів.

Ключовим компонентом кейс-менеджменту є розробка індивідуалізованої стратегії підтримки, що враховує специфіку кожного випадку та передбачає розподіл ролей між різними фахівцями. Інтеграція роботи соціальних педагогів, психологів, медичних працівників та представників соціальних служб дозволяє забезпечити комплексний підхід до вирішення проблеми. Розробка індивідуального плану дій включає визначення короткострокових та довгострокових завдань, розподіл ресурсів, встановлення критеріїв моніторингу та оцінки ефективності впроваджених заходів. Системний підхід, який використовується у кейс-менеджменті, ґрунтується на принципах ресурсного підходу, де кожен аспект соціального та психологічного функціонування дитини аналізується в контексті можливостей її сім'ї та оточення.

Важливим етапом у реалізації методів кейс-менеджменту є моніторинг та супервізія процесу підтримки. Регулярна оцінка результатів впроваджених заходів дозволяє своєчасно коригувати індивідуальний план допомоги, адаптуючи його до змін у соціальному середовищі та внутрішніх потребах

дитини. Використання сучасних інформаційних технологій, зокрема автоматизованих систем управління даними, сприяє підвищенню оперативності прийняття рішень і забезпечує прозорість взаємодії між усіма учасниками процесу. Професійна супервізія є невід'ємною складовою кейс-менеджменту, адже вона сприяє підвищенню кваліфікації спеціалістів, обміну досвідом і постійній адаптації методології до нових викликів сучасної соціальної роботи.

Сучасні тенденції в галузі соціальної роботи свідчать про зростаючу значущість методів кейс-менеджменту у вирішенні комплексних соціальних проблем. Інтеграція даних із різних джерел, використання мультидисциплінарного підходу та активне залучення інноваційних технологій дозволяє не лише підвищити ефективність надання допомоги, але й створити гнучку систему адаптації до змін у соціальному середовищі. Такий підхід спрямований на оптимізацію ресурсів, що є особливо актуальним у випадках, коли діти стикаються з багатогранними викликами та кризовими ситуаціями.

Таким чином, сучасні методи визначення потреб дітей у складних життєвих обставинах базуються на міждисциплінарному підході, що включає комплексну соціально-психологічну діагностику, застосування стандартизованих методик оцінки, аналіз життєвого середовища дитини та її соціальних взаємодій. Досвід провідних науковців у сфері соціальної роботи підтверджує необхідність комплексної оцінки та індивідуального підходу до кожної дитини. Подальші дослідження у цій сфері повинні зосереджуватися на вдосконаленні існуючих методів, їх адаптації до специфічних умов сучасного суспільства та розробці нових ефективних інструментів соціальної підтримки дітей, що перебувають у кризових ситуаціях.

2.2. Роль соціальних служб та громадських організацій у задоволенні потреб дітей

У сучасних умовах роль соціальних служб та громадських організацій у задоволенні потреб дітей, що перебувають у складних життєвих обставинах,

набуває стратегічного значення в контексті інтегрованої системи соціального захисту. Функціонування даних суб'єктів базується на міждисциплінарному підході, який об'єднує знання соціології, психології, педагогіки та менеджменту з метою створення умов для своєчасного виявлення, аналізу та корекції ризиків, що впливають на адаптацію дитини. Сутність цього процесу полягає у формуванні комплексної моделі підтримки, яка включає як офіційні канали державної допомоги, так і альтернативні форми участі громадських ініціатив.

Соціальні служби, як офіційний механізм державного втручання, здійснюють систематичний аналіз соціально-психологічного стану дітей за допомогою методів соціального спостереження, психодіагностики, стандартизованого тестування та анкетування [46]. Отримані дані дозволяють ідентифікувати не лише очевидні дефіцити ресурсів, але й латентні фактори ризику, що спричиняють дезадаптацію. Ретельний аналіз результатів досліджень дає можливість розробити індивідуалізовані плани соціально-психологічного супроводу, орієнтовані на усунення виявлених негативних тенденцій. Важливою складовою діяльності соціальних служб є координація взаємодії з іншими інституціями державного управління (органами освіти, охорони здоров'я, поліції та юридичними структурами), що дозволяє створити єдину мережу профілактичних і реабілітаційних заходів. Така міжвідомча інтеграція сприяє оптимізації ресурсного забезпечення, підвищенню оперативності реагування та формуванню довгострокових стратегій підтримки дітей [46].

Громадські організації, зокрема недержавні установи та волонтерські ініціативи, доповнюють можливості державних структур, пропонуючи гнучкі та адаптивні моделі соціальної підтримки. Їх діяльність ґрунтується на принципах партнерства, прозорості та участі громадськості, що дозволяє оперативно реагувати на специфічні потреби дітей, зокрема в кризових ситуаціях [31]. Застосування методів кейс-менеджменту у діяльності громадських організацій забезпечує індивідуалізований підхід до кожного випадку, де проводиться не тільки діагностика поточного стану дитини, але й розробка детального плану втручання. Такий план включає як економічну підтримку (надання матеріальної

допомоги, організацію пільгових програм і субсидій), так і психологічну допомогу (консультації, організацію груп підтримки, тренінги з розвитку соціальних навичок і резилієнтності). Завдяки тісній співпраці з місцевими спільнотами та сім'ями, громадські організації сприяють формуванню довірчих відносин, що є критичним фактором для ефективного впровадження заходів підтримки [24].

Механізм спільної роботи соціальних служб та громадських організацій ґрунтується на інтегрованому управлінні ресурсами, що забезпечує комплексний підхід до вирішення соціальних проблем. Системний аналіз взаємозв'язків між соціальними, економічними та культурними чинниками дозволяє не тільки оперативно реагувати на існуючі потреби, але й проводити прогнозування потенційних ризиків. Використання сучасних інформаційних технологій та програмного забезпечення сприяє безперервному обміну даними між усіма учасниками процесу, що підвищує ефективність моніторингу та оцінки результативності реалізованих заходів. Ретельний контроль за виконанням індивідуальних планів допомагає виявляти слабкі місця в системі соціальної підтримки, своєчасно коригувати стратегії втручання та адаптувати їх до змін у зовнішньому середовищі [31].

Ключовим аспектом інтегрованого підходу є партнерство, яке будується на засадах взаємної довіри та участі всіх зацікавлених сторін. Співпраця між державними інституціями та громадськими організаціями сприяє формуванню умов для активного залучення сімей до процесу прийняття рішень щодо соціальної підтримки [4]. За допомогою регулярного зворотного зв'язку від дітей та їхніх батьків формується реалістична картина актуальних потреб, що дозволяє оперативно реагувати на виклики, пов'язані з соціальною дезадаптацією. Таким чином, партнерські відносини стимулюють розвиток позитивного соціального клімату, сприяють зміцненню родинних зв'язків та підвищують загальний рівень благополуччя уразливих верств населення.

Наукова методологія оцінювання ефективності діяльності соціальних служб і громадських організацій базується на використанні як кількісних, так і

якісних індикаторів. Використання статистичних методів, факторного аналізу, а також інструментів зворотного зв'язку (опитування, фокус-групи, структуроване спостереження) дозволяє здійснювати систематичну оцінку результативності соціальних програм. Результати таких досліджень стають базою для розробки рекомендацій щодо оптимізації соціально-профілактичних заходів, адаптації моделей соціальної підтримки до специфіки регіональних потреб та підвищення ефективності ресурсного забезпечення. Застосування доказових методів аналізу сприяє не лише формуванню інноваційних підходів до соціальної політики, а й створенню умов для довгострокової стабільності соціального захисту дітей.

Розвиток нормативно-правової бази є невід'ємною складовою формування єдиної системи соціальної підтримки. Законодавчі ініціативи, спрямовані на регулювання взаємодії між державними структурами та недержавними організаціями, сприяють формуванню прозорості та ефективної системи соціального захисту. Створення нормативних актів, що визначають стандарти роботи, вимоги до кваліфікації кадрів та механізми контролю за якістю надання послуг, є важливим чинником забезпечення високого рівня соціального супроводу дітей. Інтеграція правових норм із сучасними методологічними підходами дозволяє формувати адаптивну систему, яка здатна реагувати на виклики сучасного суспільства та задовольняти потреби найуразливіших верств населення [29].

Таким чином, інтеграція діяльності соціальних служб та громадських організацій у систему соціального захисту дітей є критично важливою для створення умов, що забезпечують їхню соціальну адаптацію та психологічне благополуччя. Системний підхід, що базується на комплексній діагностиці, інтегрованому управлінні ресурсами та партнерстві між державними та недержавними структурами, дозволяє розробляти ефективні програми підтримки. Такі програми спрямовані на подолання кризових ситуацій, формування позитивних соціальних моделей поведінки та створення умов для довгострокової реабілітації і профілактики негативних соціальних процесів.

2.3. Аналіз практичних прикладів підтримки дітей у складних життєвих обставинах

Аналіз практичних прикладів підтримки дітей у складних життєвих обставинах демонструє багатогранність і інтегрованість сучасних підходів, що об'єднують діяльність державних інституцій, соціальних служб, освітніх закладів та громадських організацій. Реальні кейси свідчать про те, що ефективна підтримка ґрунтується на комплексному підході, який включає не лише екстрену допомогу, але й довгострокову роботу з метою профілактики соціальної дезадаптації та формування позитивних ресурсів серед дітей.

Одним із прикладів є проекти, спрямовані на соціально-психологічну реабілітацію дітей, що пережили насильство або інші форми травматичних переживань. У цих програмах основна увага приділяється попередній діагностиці через застосування психодіагностичних методик, таких як стандартизоване тестування та проєктивні завдання, що дозволяють виявити як явні, так і латентні порушення психоемоційного стану [43]. Отримані результати стають базою для розробки індивідуальних кейс-планів, у яких враховуються психологічні, соціальні, освітні та медичні аспекти функціонування дитини. Системний аналіз таких кейсів свідчить, що завдяки інтеграції даних із різних джерел вдалося суттєво знизити ризик повторної дезадаптації та покращити рівень резиліентності дітей. Наприклад, програма «Child Friendly Spaces», яку реалізовує UNICEF Україна, спрямована на створення безпечних просторів для дітей у кризових умовах, де вони отримують психологічну підтримку та можливість повернення до нормального режиму життя.

Важливим практичним прикладом є реалізація програм кейс-менеджменту у регіонах, де діти стикаються з численними соціальними ризиками, такими як бідність, нерегулярний доступ до освіти та проблеми у сімейних стосунках [31]. Ці програми орієнтовані на створення індивідуалізованих планів соціального супроводу, що включають як матеріальну допомогу, так і психологічну та соціальну підтримку. Аналіз даних із таких проєктів свідчить, що систематична

робота з кожним випадком із використанням структурованих методик (соціальне спостереження, психодіагностика, інтерв'ювання) дозволяє виявити критичні точки кризи та своєчасно мобілізувати необхідні ресурси. Особливу роль у цьому процесі відіграють кейс-менеджери, які координують взаємодію між різними службами та забезпечують гнучкість і оперативність впровадження заходів підтримки. Наприклад, програма «Emergency Response Program», що реалізовується Save the Children Україна, поєднує екстрену гуманітарну допомогу з довгостроковою підтримкою, забезпечуючи матеріальну допомогу та психологічне консультування.

Значну увагу заслуговують практики, де громадські організації у партнерстві із соціальними службами реалізують проекти з підвищення рівня соціальної адаптації дітей. Ці ініціативи характеризуються високою гнучкістю, адаптивністю та залученням місцевих громад до процесу підтримки. Організовані групи підтримки, тренінги з розвитку соціальних навичок та психопрофілактичні семінари сприяють не лише зниженню рівня стресу, а й формуванню позитивних моделей поведінки. Зворотній зв'язок від батьків та дітей дозволяє постійно коригувати програми з урахуванням реальних потреб та змін у соціальному середовищі. До того ж, діяльність Українського Червоного Хреста, який у партнерстві з місцевими адміністраціями організовує кризові центри допомоги дітям та їхнім сім'ям, є ще одним прикладом ефективної підтримки.

Іншим прикладом є практика розробки інноваційних інформаційних платформ, які об'єднують дані соціальних служб, освітніх закладів та медичних установ. Такі платформи сприяють оперативному обміну інформацією між різними зацікавленими сторонами, що значно підвищує ефективність координації допомоги. У ряді випадків запровадження таких цифрових рішень дозволило зменшити час реагування на кризові ситуації, оптимізувати розподіл ресурсів та забезпечити цілісний підхід до вирішення проблем дитини. Аналіз практичного досвіду свідчить, що цифровізація процесів сприяє підвищенню

прозорості роботи, що є надзвичайно важливим фактором у підтримці довіри між батьками, дітьми та професіоналами соціальної сфери.

За результатами емпіричних досліджень можна стверджувати, що ключовими факторами успіху практичних прикладів підтримки дітей є інтеграція міждисциплінарних підходів, системність у використанні діагностичних методик та гнучкість у адаптації програм до конкретних умов. Аналіз окремих кейсів свідчить про те, що комплексна модель підтримки, заснована на координації роботи державних і недержавних структур, сприяє не лише вирішенню поточних проблем, але й створенню умов для довгострокової профілактики соціальної дезадаптації [47]. Системний підхід, який поєднує як кількісні, так і якісні методи аналізу, дозволяє виявити закономірності розвитку кризових процесів та вчасно розробити ефективні стратегії інтервенції.

Таким чином, аналіз практичних прикладів підтримки дітей у складних життєвих обставинах виявляє важливість мультифакторного підходу, що інтегрує ресурси різних секторів суспільства. Застосування комплексних програм, орієнтованих на індивідуальний підхід до кожного випадку, дозволяє не лише пом'якшувати наслідки кризових ситуацій, а й створювати передумови для стійкої соціальної адаптації дітей. Ретельний аналіз кейсів, що базується на даних соціального спостереження, психодіагностики, анкетування та використанні сучасних технологій управління, відкриває можливості для подальшого вдосконалення системи соціального захисту та формування доказових підходів у сфері підтримки найуразливіших верств населення.

Висновки до другого розділу

У другому розділі дослідження практичних аспектів визначення потреб дітей із сімей, що опинилися у складних життєвих обставинах, було розглянуто комплексний підхід до ідентифікації та аналізу цих потреб. Дослідження засвідчує, що ефективна діагностика потреб дитини в умовах кризових ситуацій можливе лише за рахунок інтеграції різноманітних методів, таких як соціальне

спостереження, психодіагностика, стандартизоване тестування, анкетування та кейс-менеджмент. Такий мультиметодичний підхід дозволяє не лише виявити явні порушення психоемоційного, соціального та фізичного стану дитини, але й розкрити латентні фактори ризику, що стають основою для розробки індивідуальних програм підтримки.

Дослідження ролі соціальних служб та громадських організацій показало, що системна взаємодія між державними інституціями та недержавним сектором є критично важливою для забезпечення комплексної допомоги. Співпраця між різними структурами дозволяє мобілізувати ресурси, оптимізувати процеси моніторингу та оперативного реагування, що, у свою чергу, сприяє створенню умов для успішної соціальної адаптації дітей. Сучасні інформаційні технології, зокрема розробка інноваційних цифрових платформ для обміну даними, значно підвищують ефективність координації заходів підтримки.

Практичний аналіз прикладів підтримки дітей підтверджує успішність реалізації комплексних програм, що інтегрують міждисциплінарний підхід. Зокрема, ініціатива, спрямована на створення безпечних просторів для дітей у кризових умовах, дозволяє забезпечити психологічну підтримку та повернення відчуття нормальності. Інша програма демонструє ефективність поєднання екстреної гуманітарної допомоги з довгостроковою підтримкою, що включає психологічне консультування та реабілітаційні заходи. Діяльність кризових центрів, організованих різними установами, також підтверджує ефективність комплексного підходу.

Таким чином, результати другого розділу підтверджують, що застосування комплексного підходу до визначення потреб дітей у складних життєвих обставинах є необхідною передумовою для розробки ефективних стратегій соціальної підтримки. Інтеграція різних методів оцінки, координація діяльності соціальних служб і громадських організацій, а також впровадження інноваційних технологій у систему соціального захисту сприяють не лише оперативному реагуванню на кризові ситуації, а й створенню умов для

довгострокової профілактики соціальної дезадаптації та гармонійного розвитку дітей.

РОЗДІЛ III РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОТРЕБ ДІТЕЙ ІЗ СІМЕЙ, ЩО ОПИНИЛИСЯ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ

3.1. Інтерпретація результатів дослідження потреб дітей

Дослідження потреб дітей, які проживають у сім'ях, що опинилися в складних життєвих обставинах, є надзвичайно важливим для визначення специфічних потреб та розвитку ефективних програм підтримки. Така категорія дітей часто стикається з численними соціальними, емоційними та економічними труднощами, що впливають на їх фізичний, психологічний та соціальний розвиток. Аналіз цих потреб дозволяє з'ясувати пріоритетні напрямки для надання допомоги та створення умов для забезпечення рівних можливостей для розвитку таких дітей.

У рамках нашого дослідження було проведено опитування серед соціальних працівників та окремо серед дітей віком 14-17 років. Опитувальники, які використовувалися для цих груп, розміщені у додатку А.

Опитувальник для дослідження потреб дітей із сімей, що опинилися у складних життєвих обставинах

Мета дослідження: визначити основні потреби дітей із сімей, що опинилися у складних життєвих обставинах, а також оцінити умови їхнього життя та навчання для подальшого надання необхідної допомоги та підтримки.

Етапи дослідження:

1. Підготовчий етап:
 - визначення мети та завдань дослідження;
 - розробка опитувальника;
 - вибір бази дослідження (ізмаїльський районний центр соціальних служб).
2. Збір даних:
 - проведення опитування серед дітей;
 - виявлення основних проблем та потреб.

3. Обробка та аналіз даних:

- узагальнення отриманих відповідей;
- виявлення найпоширеніших потреб та труднощів.

4. Інтерпретація результатів:

- аналіз отриманих даних з урахуванням соціально-економічних умов регіону;
- визначення особливостей задоволення потреб дітей у різних типах складних життєвих обставин;
- формулювання висновків та рекомендацій.

5. Підготовка підсумкового звіту:

- опис основних висновків дослідження;
- визначення можливих шляхів підтримки та допомоги дітям і сім'ям, за допомогою результатів опитування соціальних працівників;
- розробка рекомендацій щодо вдосконалення роботи з дітьми у складних життєвих обставинах.

В Ізмаїльському районі Одеської області питанням дослідження потреб дітей із сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах, займається Ізмаїльський районний центр соціальних служб, який відповідає за виявлення, оцінку потреб та надання соціальних послуг таким сім'ям, тому і обраний був як база для нашого дослідження.

Соціальна робота з сім'ями, які перебувають у складних життєвих обставинах, є одним із пріоритетних напрямів діяльності центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді. Основне завдання фахівців із соціальної роботи – бути помічником для кожної родини, яка потребує допомоги.

За даними бази дослідження, в Ізмаїльському районі налічується 125 сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах. Саме ці сім'ї були задіяні в анкетуванні для нашого дослідження з виявлення потреб дітей із сімей, що опинилися у складних життєвих обставинах. Дослідження було проведено за допомогою працівників Ізмаїльського районного центру соціальних служб, які

забезпечили збір та аналіз даних для подальшого вивчення потреб цієї категорії сімей.

У межах проведеного дослідження було опитано 80 дітей із сімей, що перебувають у складних життєвих обставинах, а також 15 соціальних працівників, які працюють із цими сім'ями. Ці дані допомогли виявити потреби дітей та зрозуміти основні проблеми, з якими стикаються сім'ї в складних життєвих ситуаціях.

Забезпечення прав дітей і створення сприятливих умов для їхнього розвитку – ключова мета соціальної політики кожної держави. Водночас особливої уваги потребують діти, які виховуються в сім'ях, що опинилися у складних життєвих обставинах (СЖО). Під поняттям «складні життєві обставини» розуміють ситуації, що негативно впливають на фізичний, психічний та соціальний стан дитини: матеріальна незабезпеченість, несприятливі умови проживання, конфлікти в родині, хвороби, насильство, нехтування батьківськими обов'язками тощо. У таких умовах діти часто позбавлені належного рівня захисту, догляду та виховання, що суттєво обмежує їхні можливості для гармонійного розвитку та повноцінної інтеграції в суспільство.

Особливої ваги набуває вивчення потреб дітей підліткового віку (14–17 років), оскільки цей період характеризується активним формуванням особистості, усвідомленням соціальних ролей, розвитком автономності й формуванням життєвих орієнтирів. В умовах СЖО підлітки стикаються з численними викликами, які можуть призвести до соціальної дезадаптації, відхилень у поведінці, навчальних проблем і порушень психоемоційного стану.

Метою нашого дослідження є всебічний аналіз потреб дітей із сімей, що опинилися в складних життєвих обставинах, виявлення основних проблем, із якими вони стикаються в повсякденному житті, та обґрунтування необхідності створення ефективних програм соціальної підтримки. Дослідження базується на анкетуванні 80 підлітків, яке дозволило отримати репрезентативні дані про умови їхнього проживання, доступ до освітніх ресурсів, стан здоров'я, рівень соціалізації та ключові потреби.

Аналіз демографічних характеристик респондентів показав відносно збалансоване співвідношення статей: 45% хлопців і 55% дівчат. Така пропорція забезпечує об'єктивність результатів, дозволяючи простежити, чи існують гендерні відмінності в потребах і проблемах дітей із сімей СЖО. Вікова група 14–17 років охоплює підлітків у критичний період фізіологічного, психоемоційного й соціального розвитку, коли відбувається активне формування ідентичності, становлення ціннісних орієнтацій і соціальних навичок.

Підлітковий вік характеризується підвищеною вразливістю до зовнішніх впливів і потребою у підтримці з боку дорослих. Саме в цей час формується соціальна компетентність, розвиваються комунікативні навички та відбувається усвідомлення власного місця в суспільстві. У дітей із сімей СЖО ці процеси часто ускладнюються через несприятливі умови життя, що може призводити до появи стресу, тривожності, зниження самооцінки та проблем у взаємодії з оточенням.

УМОВИ ЖИТТЯ, НАВЧАННЯ ТА ДОЗВІЛЛЯ ДІТЕЙ З СІМЕЙ, ЯКІ ОПИНИЛИСЯ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ

Рис 3.1. Умови життя, навчання та дозвілля дітей з сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах

Житлово-побутові умови відіграють важливу роль у забезпеченні повноцінного розвитку дитини, формуванні її відчуття стабільності та безпеки. За результатами дослідження, лише 60% дітей мають окреме місце для навчання, що є ключовим фактором для створення сприятливого освітнього середовища. Відсутність належних умов для навчання у 40% респондентів свідчить про серйозні матеріально-побутові проблеми, що ускладнюють виконання навчальних завдань і негативно впливають на академічну успішність.

Проблеми з харчуванням також є гострою соціальною проблемою серед дітей із сімей СЖО. Лише 50% опитаних зазначили, що завжди мають достатньо їжі, тоді як 35% інколи відчувають нестачу харчових продуктів, а 15% часто стикаються з проблемами забезпечення базових потреб. Така ситуація свідчить про високий рівень матеріальної незабезпеченості та потребу в наданні соціальної допомоги таким сім'ям. Житлові умови залишаються однією з найважливіших сфер потреб. Виявлено, що 30% дітей проживають у житлі, яке потребує ремонту або не відповідає санітарно-гігієнічним нормам. Відсутність належних умов проживання може спричинити погіршення фізичного здоров'я, виникнення психоемоційного напруження й зниження загальної якості життя.

Освіта є основою для подальшої соціальної мобільності та успішної інтеграції дітей у суспільство. Водночас результати дослідження показали значні проблеми в забезпеченні освітнього процесу: лише 48% дітей мають усі необхідні речі для навчання, тоді як 38% забезпечені частково, а 14% – повністю позбавлені основних навчальних ресурсів. Труднощі з навчанням спостерігаються у 53% респондентів, що може бути зумовлено як недостатньою матеріальною базою, так і відсутністю належної підтримки з боку батьків або педагогів. Важливим аспектом є також організація дозвілля: лише 33% дітей мають можливість відвідувати гуртки та секції, тоді як 67% позбавлені таких можливостей через фінансові обмеження або відсутність відповідних установ.

САМОПОЧУТТЯ, ЗДОРОВ'Я, ВЗАЄМИНИ ТА ПОТРЕБИ ДІТЕЙ З СІМЕЙ, ЯКІ ОПИНИЛИСЯ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ

Рис. 3.2. Самопочуття, здоров'я, взаємини та потреби дітей з сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах

Здоров'я дитини є одним із найважливіших факторів, що визначає її фізичний та психосоціальний розвиток, рівень успішності в навчанні, здатність до соціальної адаптації та загальну якість життя. Уразливі категорії дітей, зокрема ті, що виховуються в сім'ях із низьким рівнем соціально-економічного забезпечення, перебувають у групі ризику щодо виникнення та загострення різноманітних захворювань.

Згідно з отриманими даними, 27% опитаних дітей мають хронічні захворювання, що потребують постійного медичного контролю. Це можуть бути як соматичні захворювання (захворювання серцево-судинної, ендокринної, травної системи тощо), так і алергічні, неврологічні чи психосоматичні порушення, які без належного лікування можуть суттєво впливати на якість життя дитини.

Показовим є той факт, що лише 42% дітей регулярно проходять медичні огляди, тоді як 58% не мають такої можливості. Основними причинами цього є фінансові труднощі родин, відсутність належного доступу до якісних медичних послуг, недостатня увага батьків до здоров'я дитини або низька обізнаність про важливість профілактичних заходів. Враховуючи вразливість дітей із сімей, що перебувають у складних життєвих обставинах, відсутність належного медичного супроводу може призводити до погіршення стану здоров'я, ускладнення вже наявних хвороб, а також до формування негативних довготривалих наслідків у дорослому житті.

Доступність медичних послуг є ще однією проблемною сферою. Незважаючи на гарантоване державою право на безкоштовне медичне обслуговування дітей, у багатьох випадках сім'ї змушені самотійно оплачувати аналізи, медикаменти або консультації спеціалістів. Для родин, які перебувають у складних життєвих обставинах, це часто є непосильним фінансовим навантаженням, що призводить до відкладення візитів до лікаря або взагалі до відмови від необхідного лікування.

Психологічне благополуччя дитини відіграє не менш важливу роль, ніж фізичне здоров'я, адже воно визначає її здатність до ефективного спілкування, адаптації в суспільстві, емоційної стійкості та самореалізації. Діти, що зростають у сім'ях із соціально-економічними проблемами, часто стикаються з підвищеним рівнем стресу, емоційним вигоранням, тривожністю та іншими психологічними труднощами.

Результати дослідження показали, що 46% респондентів вважають, що їм необхідна допомога психолога. Це досить високий показник, який свідчить про значний рівень внутрішньої напруги, з якою стикаються діти цієї категорії. Водночас 39% дітей заявили, що не мають потреби в психологічній підтримці, що може пояснюватися як реальним відсутністю таких проблем, так і недостатньою обізнаністю про те, яку допомогу може надати спеціаліст. Ще 15% опитаних не змогли визначити свою позицію щодо цього питання, що вказує на відсутність інформації про роль психологічного супроводу в житті дитини.

Доступність психологічних послуг є критично важливим аспектом, оскільки багато дітей із сімей СЖО мають досвід емоційного насильства, нехтування батьківськими обов'язками, конфліктів у родині, булінгу або інших травматичних ситуацій. Відсутність належної психологічної підтримки може призводити до серйозних наслідків, таких як депресія, низька самооцінка, порушення поведінки, агресія або соціальна ізоляція.

На жаль, у багатьох громадах відсутні безкоштовні або доступні програми психологічної підтримки для дітей та підлітків. Батьки, які опинилися у складних життєвих обставинах, рідко звертаються за допомогою до спеціалістів через низький рівень довіри до психологічних служб або через брак ресурсів. Це підкреслює важливість розширення мережі психологічного супроводу дітей, особливо для представників вразливих соціальних груп.

Соціалізація є одним із найважливіших процесів у розвитку особистості дитини. Завдяки взаємодії з однолітками та дорослими формуються комунікативні навички, розвивається емоційний інтелект і здатність до співпереживання, зміцнюється впевненість у собі.

Результати дослідження показали, що 81% дітей мають друзів, що є позитивним показником їхньої соціальної інтеграції. Дружні стосунки дозволяють дитині отримувати емоційну підтримку, розвивати навички спілкування, формувати позитивне уявлення про себе та своє оточення.

Водночас 19% респондентів зазначили, що не мають друзів. Це може свідчити про певні труднощі у процесі соціалізації, зокрема через низьку самооцінку, замкненість, страх відторгнення або негативний досвід взаємодії з однолітками. Відсутність дружніх зв'язків може спричинити ізоляцію, розвиток соціальної тривожності або навіть депресивні стани.

Окремої уваги заслуговують конфліктні ситуації, з якими стикаються діти у взаємодії з однолітками або дорослими. Конфлікти можуть виникати через економічну нерівність, соціальні стереотипи, відсутність належних навичок комунікації або через негативний мікросоціальний досвід. Діти з сімей СЖО

можуть частіше стикатися з булінгом, неприйняттям або дискримінацією, що підвищує ризик соціальної дезадаптації.

Аналіз отриманих даних дозволив виділити ключові потреби дітей із сімей, що опинилися у складних життєвих обставинах. Найчастіше респонденти відзначали:

- матеріальну підтримку (61%) – забезпечення одягом, взуттям, харчовими продуктами;
- психологічну допомогу (47%) – доступ до фахівців, що можуть надати емоційну підтримку;
- освітню підтримку (29%) – репетитори, додаткові навчальні програми;
- організацію дозвілля (41%) – спортивні секції, гуртки, культурні заходи;
- медичну допомогу (32%) – регулярні огляди, консультації лікарів.

Окрему важливу частину дослідження становить вивчення думок і оцінок соціальних працівників, які безпосередньо взаємодіють із сім'ями, що опинилися у складних життєвих обставинах. Аналіз їхніх відповідей дозволяє отримати об'єктивну й професійну оцінку актуальних проблем, із якими стикаються діти з таких сімей, а також визначити ефективність існуючих механізмів соціальної підтримки та окреслити потреби в удосконаленні соціальних послуг.

Соціальні працівники є ключовими агентами у процесі надання допомоги – вони здійснюють оцінку потреб родин, координують роботу з іншими спеціалістами, забезпечують доступ до соціальних, медичних і освітніх послуг, а також беруть участь у розробці та реалізації програм соціального захисту. Саме тому їхня думка є надзвичайно цінною для всебічного й ґрунтовного аналізу ситуації.

Подальший розгляд результатів анкетування соціальних працівників дозволить не лише уточнити ключові аспекти проблематики дітей із сімей СЖО, але й виявити наявні труднощі в роботі соціальних служб, оцінити рівень доступності та якості наданих послуг, а також запропонувати конкретні рекомендації щодо вдосконалення системи соціальної підтримки.

Отже, звернемося до детального аналізу отриманих даних.

Дослідження, яке проводилося серед соціальних працівників, дало змогу отримати важливу інформацію щодо найбільш актуальних проблем, з якими стикаються діти із сімей, що опинилися в складних життєвих обставинах (СЖО), а також виявити основні потреби, які залишаються незадоволеними в таких родинах. Аналіз результатів анкетування дозволяє зробити кілька ключових висновків, які свідчать про необхідність комплексного підходу до вирішення проблем дітей у СЖО, а також про важливість ефективної роботи соціальних служб.

Соціальні працівники, що працюють безпосередньо з родинами, зауважують, що основними проблемами дітей у СЖО є поєднання матеріальних труднощів та психологічних і соціальних труднощів. Найпоширенішою проблемою є брак фінансових ресурсів. Цей аспект безпосередньо впливає на здатність сімей задовольняти базові потреби дітей, зокрема придбати необхідний одяг, харчування та забезпечити доступ до медичних послуг. Це свідчить про важливість економічної підтримки таких родин і актуальність розробки соціальних програм, які б забезпечували мінімальні життєві потреби дітей.

Додатково до матеріальних труднощів, відсутність стабільності в родинних стосунках є ще однією серйозною проблемою, яку соціальні працівники відзначають як надзвичайно важливу. Багато сімей перебувають у кризових умовах, де конфлікти між батьками та дітьми, а також між іншими членами родини, значно ускладнюють нормальний розвиток дітей. Це вказує на потребу у посиленні психосоціальної підтримки родин, надання консультаційних послуг не лише для дітей, а й для батьків, які можуть бути в стані стресу або психологічної перевантаженості.

Не менш важливим є питання поганої житлової ситуації, яке часто впливає на якість життя дітей. Дефіцит простору, відсутність належних умов для навчання та відпочинку ускладнюють нормальний розвиток дітей, а також позначаються на їхній психоемоційній стабільності. Це вимагає додаткових

заходів з покращення житлових умов та вирішення питання доступу до соціального житла.

Важливими є також питання психоемоційного стресу, викликаного соціальною ізоляцією та відсутністю належної підтримки з боку суспільства або родини. Психологічний клімат у таких родинах значно гірший, і багато дітей, що переживають стрес, втрачають відчуття безпеки і підтримки. Це підкреслює необхідність комплексного підходу до психотерапевтичної підтримки дітей і родин, а також наявності програм з психосоціальної адаптації для дітей, які відчувають стрес через родинні чи соціальні труднощі.

ПОТРЕБИ ДІТЕЙ ІЗ СІМЕЙ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ, ЯКІ ЗАЛИШАЮТЬСЯ НЕЗАДОВОЛЕНИМИ, ЗА ОЦІНКОЮ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Рис. 3.3. Потреби дітей із сімей у складних життєвих обставинах, які залишаються незадоволеними за оцінкою соціальних працівників

Аналіз незадоволених потреб виявив кілька критичних напрямків, які вимагають особливої уваги. Однією з найбільших незадоволених потреб є освітня підтримка. За даними опитування, 62% соціальних працівників вказали, що найбільше потребують підтримки діти в навчальному процесі – це і навчальні матеріали, і доступ до репетиторів, і допомога з підготовкою домашніх завдань.

Діти з СЖО часто мають обмежений доступ до навчальних ресурсів, що позначається на їх успішності та рівні освіченості.

Іншою важливою незадоволеною потребою є матеріальна підтримка – 57% соціальних працівників вказали на необхідність забезпечення дітей базовими ресурсами, такими як одяг і харчування. Відсутність достатніх коштів у сім'ях, що перебувають у складних життєвих обставинах, призводить до значних труднощів, пов'язаних з фізіологічними потребами дітей, і вкрай необхідна державна або місцева підтримка в цій сфері.

Ще однією незадоволеною потребою є соціальна підтримка, зокрема організація дозвілля та розвиток комунікаційних навичок дітей. 54% соціальних працівників вказали на важливість розвитку соціальної адаптації дітей, організації їхнього дозвілля та комунікаційних навичок, що є важливими для їхнього гармонійного розвитку.

Усі рекомендації соціальних працівників мають на меті поліпшити загальний стан дітей у СЖО, усунувши існуючі прогалини в їхній підтримці. Найважливішими напрямками є:

- збільшення фінансування соціальних програм – це дозволить ефективно вирішувати базові потреби дітей, забезпечити їх харчуванням, одягом та доступом до медичних послуг. Важливо також включити в програми допомоги не лише матеріальну підтримку, а й емоційну та психологічну, що сприятиме зниженню рівня стресу у дітей та їхніх батьків;
- розширення доступу до психологічної допомоги для дітей та батьків – оскільки психоемоційне здоров'я дітей є важливим фактором, що впливає на їхнє загальне благополуччя, соціальні працівники підкреслюють необхідність розвитку мережі психологічних консультацій;
- залучення ресурсів для освітніх програм, включаючи навчальні курси, репетиторів, а також створення безкоштовних програм для розвитку дітей. Це включає в себе як базову допомогу в навчанні, так і підтримку

додаткових навичок, таких як розвиток творчих здібностей через гуртки та секції;

- покращення співпраці між соціальними службами, медичними установами та освітніми закладами, що дозволить забезпечити дітям комплексну допомогу, що включає медичну, освітню та соціальну підтримку.

Для ефективнішої роботи соціальним працівникам необхідно отримати додаткові ресурси, зокрема у вигляді психологічних тренінгів та методичних матеріалів для роботи з дітьми, що перебувають у складних життєвих обставинах. Це дозволить працівникам більш ефективно надавати допомогу не тільки дітям, а й їхнім родинам. Важливою є також підтримка фінансування програм, спрямованих на покращення умов життя дітей, а також створення платформ для співпраці між різними соціальними службами та медичними установами.

Загальний аналіз результатів анкетування соціальних працівників свідчить про необхідність комплексного підходу до підтримки дітей із сімей у складних життєвих обставинах. Окрім матеріальної допомоги, важливу роль відіграє організація психологічної, освітньої та соціальної підтримки. Сучасні програми соціального захисту мають бути орієнтовані на задоволення базових потреб дітей, а також на забезпечення їм належних умов для розвитку та соціалізації в умовах кризових ситуацій.

3.2. Особливості задоволення потреб дітей у різних типах складних життєвих обставин

Особливості задоволення потреб дітей у різних типах складних життєвих обставин являють собою багатомірне явище, що вимагає комплексного підходу з огляду на специфіку соціально-економічних, психоемоційних та культурно-освітніх аспектів. У сучасних умовах соціальна політика спрямована на забезпечення комплексної підтримки дітей, які опинилися в кризових життєвих ситуаціях, тому дослідження цієї проблематики має визначальне

значення для розробки ефективних моделей інтервенції та соціального захисту. Феноменологічний аналіз цієї тематики дозволяє розглянути не лише окремі компоненти задоволення базових потреб, а й інтегрованість різних сфер підтримки, що характеризується як матеріальним забезпеченням, так і психосоціальними, освітніми та соціальними механізмами адаптації [14].

На перших порах необхідно зазначити, що матеріальна складова є однією з найвизначніших характеристик соціально-економічної нестабільності родин, що перебувають у складних життєвих обставинах. Фінансова недостатність сімей безпосередньо впливає на здатність задовольняти базові потреби дітей, серед яких забезпечення якісного харчування, належного одягу та доступу до медичних послуг займають провідне місце. У цьому контексті соціальна політика повинна орієнтуватися на розробку програм матеріальної допомоги, що базуються на принципах субсидювання, прямої фінансової підтримки та створення соціальних фондів, спрямованих на вирішення базових потреб населення [17]. Емпіричні дані свідчать про те, що систематичне забезпечення матеріальними ресурсами має прямий вплив на покращення якості життя дітей, що, у свою чергу, сприяє їхньому гармонійному розвитку. Водночас, необхідність застосування диференційованих підходів до вирішення матеріальних проблем обумовлена різноманітністю економічного стану родин, що може проявлятися як у формі абсолютної бідності, так і в умовах відносної незабезпеченості, коли сім'ї мають доступ до мінімальних ресурсів, проте не можуть забезпечити необхідний рівень комфортного життя.

Психоемоційна сфера життєдіяльності дітей, що зростають у кризових умовах, є надзвичайно вразливою до впливу стресових факторів, які зумовлюються як внутрішньосімейними конфліктами, так і соціальною ізоляцією. У родинах, де спостерігаються інтенсивні міжособистісні конфлікти, насильство або емоційна нестабільність, діти зазнають значного психологічного навантаження, що може призводити до виникнення депресивних станів, тривожних розладів та інших психоемоційних розладів [26]. Наукова література свідчить, що систематична робота з психологічним супроводом дітей та їхніх

батьків є ключовою умовою для подолання негативних наслідків стресу. У цьому контексті важливе значення набуває розробка і впровадження програм кризової психологічної допомоги, що включають індивідуальні та групові консультації, психотерапевтичні сесії, а також профілактичні заходи, спрямовані на підвищення стійкості особистості [24]. Використання інтегрованих підходів у психосоціальній підтримці дозволяє не тільки зменшити негативні наслідки емоційних потрясінь, а й сприяти формуванню позитивного образу себе у дітей, що є важливим фактором їхньої подальшої соціалізації.

Житлові умови та пов'язані з ними аспекти соціальної ізоляції представляють собою ще одну суттєву сферу, яка впливає на якість життя дітей із сімей, що перебувають у складних життєвих обставинах. Неналежні умови проживання, характеризовані як недостатня площа, поганий санітарний стан житла, відсутність окремих зон для навчання та відпочинку, створюють додаткове навантаження на психофізичний стан дітей. Соціальні дослідження вказують на те, що житловий дефіцит безпосередньо пов'язаний із зниженням рівня академічних досягнень, а також із порушеннями в процесі соціальної адаптації [34]. Окрім того, ізоляція, що виникає внаслідок обмеженого соціального середовища, негативно впливає на можливості розвитку міжособистісних зв'язків та соціальних навичок, що є критично важливими для формування соціальної компетентності. У зв'язку з цим, сучасні програми соціальної підтримки повинні включати заходи щодо покращення житлових умов, таких як субсидування житлового фонду, програми з ремонту житлових приміщень, створення спеціалізованих центрів допомоги для сімей у кризових ситуаціях, а також організація спільнот, що сприяють інтеграції ізольованих груп населення.

Освітня сфера займає провідну позицію серед чинників, що сприяють соціальній мобільності та інтеграції дітей у суспільство. Проте діти, що зростають у сім'ях, які переживають кризові життєві обставини, часто стикаються з низкою перешкод, пов'язаних із забезпеченням доступу до якісних освітніх ресурсів [2]. Недостатність навчальних матеріалів, відсутність

підтримки у вигляді репетиторських послуг, обмежені можливості участі у позашкільних заняттях – усе це негативно впливає на академічну успішність дітей. З огляду на це, необхідним є впровадження диференційованих освітніх програм, які забезпечують не лише базову освіту, але й сприяють розвитку додаткових компетенцій, творчих здібностей та соціальних навичок. Сучасна освітня політика повинна враховувати специфіку потреб дітей із сімей у кризових умовах шляхом розробки спеціальних курсів, проведення безкоштовних навчальних тренінгів, організації позашкільних програм і заходів, що дозволяють компенсувати дефіцит освітніх ресурсів. Такий підхід передбачає інтеграцію освітніх установ із соціальними службами, що забезпечує комплексний супровід дітей у процесі їхньої соціалізації та професійного становлення.

Питання соціальної адаптації та організації дозвілля є невід'ємною складовою процесу задоволення потреб дітей, що знаходяться в кризових умовах. Умови соціальної ізоляції, обмежені можливості для участі у позашкільних заходах, відсутність структурованих програм культурного та спортивного розвитку створюють умови, за яких виникають труднощі у формуванні позитивних міжособистісних зв'язків [36]. Соціальні практики свідчать, що активна участь дітей у культурно-освітніх, спортивних та творчих заходах сприяє не лише формуванню їхніх соціальних навичок, але й зміцненню емоційної стабільності, покращенню самооцінки та формуванню позитивного образу соціальної взаємодії. Отже, організація дозвілля та позашкільних заходів повинна базуватися на принципах інтеграції, що забезпечують рівний доступ до культурних ресурсів для всіх дітей, незалежно від соціально-економічного статусу їхніх родин. Використання сучасних методик соціальної роботи, таких як креативне мислення, арт-терапія, соціальні лабораторії, дозволяє створити інноваційні моделі роботи з дітьми, що сприяють їхній самореалізації та розвитку соціальної компетентності.

Інтеграція різних напрямків соціальної підтримки є критично важливою для створення умов, в яких кожна дитина отримує можливість для всебічного

розвитку. Системний підхід до задоволення потреб дітей включає синхронізацію дій державних органів, неурядових організацій, освітніх установ та медичних центрів, що дозволяє координувати зусилля в межах спільної стратегії соціального захисту [24]. Така інтеграція забезпечує як оперативне реагування на гострі кризи, так і довгострокову стратегію профілактики та підтримки дітей. Методологічно вона ґрунтується на принципах мультидисциплінарності, що дозволяє об'єднати знання з соціології, психології, педагогіки та економіки для розробки ефективних моделей інтервенції. Завдяки цьому підходу можливе створення умов, за яких забезпечення матеріальної, психологічної, освітньої та соціальної підтримки відбувається в комплексі, що значно підвищує ефективність реалізації соціальних програм.

Комплексний аналіз потреб дітей у різних типах складних життєвих обставин свідчить про те, що задоволення цих потреб є багатограним процесом, який включає не лише окремі сфери допомоги, але й взаємодію між ними. У цьому контексті актуальним є розроблення адаптивних моделей соціальної роботи, що враховують індивідуальні особливості кожної дитини, її сімейного середовища, культурного контексту та соціально-економічних умов. Застосування принципів індивідуалізації, диференціації та комплексності у роботі соціальних служб дозволяє створити адаптивну систему підтримки, що максимально відповідає потребам дітей у кризових умовах. Особливу увагу слід приділяти профілактичним заходам, спрямованим на попередження розвитку негативних наслідків соціальної ізоляції та економічної нестабільності, що включає не лише матеріальні інтервенції, а й розвиток мережі психологічної підтримки та інституційної координації діяльності різних суб'єктів соціальної роботи [43].

Таким чином, задоволення потреб дітей, що перебувають у складних життєвих обставинах, є надзвичайно важливою задачею сучасної соціальної політики, що вимагає як стратегічного планування, так і оперативного впровадження комплексних заходів. Розробка інноваційних моделей соціальної роботи, яка інтегрує матеріальні, психологічні, освітні та соціальні компоненти,

є ключем до забезпечення належного рівня захисту прав дітей та створення умов для їхнього гармонійного розвитку. Впровадження таких моделей передбачає систематичну координацію діяльності між різними органами влади, неурядовими організаціями, освітніми установами та медичними закладами, що сприяє створенню цілісної системи соціального захисту, орієнтованої на потреби найвразливіших верств населення.

Таким чином, розглянуті аспекти демонструють, що задоволення потреб дітей у різних типах складних життєвих обставин є багатограним процесом, який потребує застосування інтегрованих підходів, що поєднують економічну, психологічну, освітню та соціальну підтримку. Науковий аналіз даної проблематики дозволяє не лише виявити ключові чинники, що впливають на якість життя дітей, але й сформулювати ефективні рекомендації для розробки та впровадження програм соціального захисту, що відповідають сучасним викликам і потребам суспільства.

3.3. Рекомендації щодо вдосконалення роботи з дітьми у складних життєвих обставинах

У контексті зростаючих соціальних викликів, пов'язаних із задоволенням потреб дітей, що перебувають у складних життєвих обставинах, розробка ефективних рекомендацій щодо вдосконалення роботи з цією категорією є одним із найактуальніших завдань сучасної соціальної політики. Наукова практика в галузі соціальної роботи та суміжних дисциплін свідчить про необхідність впровадження мультидисциплінарних підходів, що базуються на інтегрованій системі соціального захисту, орієнтованій на профілактику кризових явищ і оперативне реагування на змінні умови сімейного середовища [44]. Для цього слід розробити і впровадити комплекс заходів, спрямованих як на удосконалення професійної підготовки соціальних працівників, так і на системну координацію діяльності між державними, неурядовими та освітніми структурами, що

дозволить забезпечити своєчасне виявлення та корекцію негативних соціальних процесів у сім'ях, де діти перебувають у скрутних життєвих умовах.

Перше, що заслуговує на окрему увагу, – це питання професійної підготовки кадрів, що працюють безпосередньо з дітьми з кризових сімей. Підвищення кваліфікації соціальних працівників, зокрема через проведення спеціалізованих тренінгів, семінарів, майстер-класів із сучасних методик психосоціальної підтримки, є визначальним чинником для забезпечення високої якості наданої допомоги. Сучасні підходи в соціальній роботі, які базуються на доказовій медицині та практиці когнітивно-поведінкової терапії, арт-терапії та методах кризового інтервенціювання, потребують систематичного впровадження у практичну діяльність [53]. Розробка інтегрованих курсів, що враховують специфіку роботи з дітьми в умовах економічної нестабільності, сімейних криз і соціальної ізоляції, сприятиме формуванню високопрофесійного кадрового потенціалу, здатного адекватно реагувати на потреби вразливих груп населення.

Важливим компонентом є удосконалення систем ранньої діагностики і моніторингу соціально-психологічного стану дітей. Створення централізованих баз даних та інтегрованих інформаційних систем, що дозволяють в режимі реального часу відслідковувати зміни у сімейному середовищі та визначати рівень ризику, спричиненого різноманітними кризовими чинниками, є критично необхідним для своєчасного втручання [34]. Запровадження систем регулярного соціального моніторингу з використанням сучасних методик оцінки, таких як стандартизовані опитувальники, психометричні інструменти та якісний аналіз інтерв'ю, дозволить ідентифікувати ранні ознаки дисфункцій та запобігти подальшій деградації соціально-психологічного клімату в родинах. Такий підхід базується на принципах профілактики, що є основоположним для сучасних моделей соціального захисту, оскільки дозволяє не лише оперативно реагувати на гострі кризи, а й розробляти довгострокові стратегії підтримки.

Особливу увагу слід приділити організації міжсекторальної взаємодії, яка є невід'ємною складовою системного підходу до вирішення проблем дітей у

складних життєвих обставинах. Координація дій між соціальними службами, освітніми установами, медичними центрами та правоохоронними органами сприятиме комплексному охопленню всіх аспектів життя дитини. Відсутність належної інтеграції між цими структурами призводить до розрізненості наданої допомоги, що, у свою чергу, може посилювати кризові явища [24]. Розробка єдиної платформи для обміну інформацією, яка базуватиметься на сучасних ІТ-технологіях, дозволить забезпечити оперативну комунікацію між усіма зацікавленими сторонами. Такі платформи повинні включати інтегровані системи звітності, модулі аналізу даних та рекомендаційні механізми, що сприятимуть ефективному плануванню і розподілу ресурсів.

Не менш важливим є розвиток програм, спрямованих на розширення можливостей для самореалізації та соціальної адаптації дітей, що перебувають у кризових умовах. Організація систематичних культурно-освітніх, спортивних та творчих заходів дозволить створити сприятливе середовище для розвитку особистісних і соціальних компетенцій. Такі заходи мають базуватися на принципах інклюзивності та доступності, що забезпечить рівні можливості для дітей незалежно від їхнього соціально-економічного статусу. Використання сучасних методик, зокрема арт-терапії, драматерапії та інтерактивних освітніх технологій, сприятиме розвитку комунікативних навичок, формуванню позитивної самооцінки та зменшенню негативного впливу соціальної ізоляції. Крім того, активна участь дітей у позашкільних заходах сприятиме формуванню здорових міжособистісних зв'язків і зміцненню мережі соціальної підтримки, що є важливим чинником у профілактиці антисоціальної поведінки та розвитку девіантних тенденцій [27].

У контексті вдосконалення роботи з дітьми необхідно також звернути увагу на підвищення ефективності матеріального забезпечення. Розробка спеціалізованих програм субсидування, надання соціальних грантів та створення фондів підтримки сімей, що перебувають у скрутних умовах, є одним із найважливіших напрямів соціальної політики. Застосування механізмів прямих фінансових переведень, а також систем підтримки через партнерські програми з

приватними підприємствами може суттєво знизити рівень матеріальної незабезпеченості сімей. Ефективність таких заходів підтверджується численними дослідженнями, які вказують на позитивну кореляцію між рівнем матеріального забезпечення та якістю життя дітей, що, у свою чергу, сприяє їх гармонійному розвитку.

Особливий акцент у рекомендаціях має бути зроблено на розробці і впровадженні програм комплексної соціальної підтримки, які враховують як короткострокові потреби, так і довгострокові стратегії розвитку дітей. Інтеграція матеріальної, психологічної, освітньої та культурної підтримки дозволяє створити системний механізм захисту прав дітей, що знаходяться у кризових життєвих обставинах. Такий підхід базується на принципах мультидисциплінарності та інтеграції, що дозволяє залучити до вирішення проблеми експертів з різних галузей знань, забезпечуючи тим самим більш повне розуміння сутності проблеми та розробку оптимальних рішень. Впровадження цих програм має здійснюватися на основі доказових методик і ґрунтуватися на ретельно опрацьованих аналітичних даних, що дозволяє адаптувати їх до конкретних умов і потреб місцевих громад.

Не менш важливою є і система оцінки ефективності впроваджених заходів, що повинна базуватися на розробці критеріїв і показників, орієнтованих на довгостроковий соціальний розвиток дітей. Моніторинг і регулярний аналіз отриманих результатів дозволять виявити слабкі місця в системі соціальної підтримки і своєчасно коригувати програми, забезпечуючи їх відповідність актуальним потребам [34]. Для цього доцільно використовувати як кількісні, так і якісні методи дослідження, що дозволять отримати комплексне уявлення про вплив соціальних інтервенцій на благополуччя дітей. Науково обґрунтовані методики, такі як аналіз життєвих історій, інтерв'ю з учасниками програм, а також статистичні моделі, можуть стати основою для розробки рекомендацій щодо подальшої оптимізації соціальної політики.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що вдосконалення роботи з дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах, є складним і багатовимірним

завданням, що вимагає застосування інтегрованих підходів, спрямованих на системне вирішення проблем. Рекомендації, викладені у цьому дослідженні, охоплюють широкий спектр заходів – від підвищення кваліфікації соціальних працівників і створення ефективних систем ранньої діагностики до розробки інтегрованих програм матеріальної, психологічної, освітньої та культурної підтримки. Така стратегія дозволяє не лише оперативно реагувати на гострі соціальні кризи, а й створювати умови для довгострокової профілактики негативних тенденцій у розвитку дітей. Систематична координація дій між усіма залученими структурами та використання сучасних технологій у моніторингу і аналізі даних сприятимуть підвищенню ефективності реалізації соціальних програм та забезпеченню комплексного захисту прав дітей у кризових умовах.

Таким чином, комплексний підхід до вдосконалення роботи з дітьми в умовах складних життєвих обставин має потенціал не лише для вирішення поточних проблем, але й для формування стійких механізмів соціальної підтримки, здатних адаптуватися до постійно змінних умов соціально-економічного середовища. Реалізація запропонованих рекомендацій сприятиме як зміцненню соціальної стабільності, так і забезпеченню умов для гармонійного фізичного, психологічного та інтелектуального розвитку дітей, що є найважливішими чинниками побудови сучасного суспільства.

Висновки до третього розділу

У результаті детального аналізу даних дослідження потреб дітей із сімей, що опинилися у складних життєвих обставинах, було встановлено, що застосування комплексного, інтегрованого підходу дає можливість не лише виявити очевидні ознаки порушень у психоемоційній, соціальній та фізичній сферах, але й розкрити менш помітні, латентні фактори, що суттєво впливають на загальний стан дітей. Використання мультиметодичного підходу, який включає соціальне спостереження, психодіагностику, стандартизоване тестування, анкетування та кейс-менеджмент, дозволило забезпечити всебічну та

точну діагностику потреб. Такий підхід сприяє своєчасному виявленню як гострих, так і хронічних змін у стані дітей, що є необхідним для оперативного реагування та розробки індивідуалізованих програм підтримки.

Ретельний аналіз специфіки задоволення потреб у різних типах кризових ситуацій показав, що ефективність соціально-психологічної підтримки значною мірою залежить від врахування індивідуальних особливостей кожної дитини та контексту її сімейного та соціального середовища. Своєчасна адаптація заходів допомоги до конкретних обставин сприяє зниженню ризику розвитку психоемоційних розладів, покращує соціальну інтеграцію та сприяє гармонійному розвитку дітей. Дослідження підтверджує, що системний підхід дозволяє ідентифікувати не лише явні порушення, але й виявити приховані фактори ризику, що потребують додаткової уваги та спеціалізованих інтервенційних заходів.

На основі отриманих результатів було розроблено низку методичних рекомендацій для практичної діяльності соціальних служб, педагогів і психологів. Серед запропонованих заходів особливо виділяється активізація співпраці між державними та недержавними інституціями, що дозволяє мобілізувати необхідні ресурси та забезпечити оперативну комунікацію між фахівцями. Запровадження інноваційних цифрових технологій, зокрема створення інтегрованих інформаційних платформ для моніторингу та аналізу даних, сприяє підвищенню ефективності координації дій і оперативного реагування на потреби дітей у кризових ситуаціях.

Водночас розроблені рекомендації передбачають адаптацію існуючих методик підтримки до специфічних вимог кожного окремого випадку. Індивідуалізований підхід до кожної дитини, який базується на глибокому аналізі її особистісних особливостей, інтенсивності пережитих кризових подій та особливостях сімейного середовища, дозволяє оптимізувати процес надання допомоги. Такий підхід сприяє створенню умов для довгострокової профілактики соціальної дезадаптації та підтримки стабільного психоемоційного стану дітей.

Отже, результати дослідження підтверджують доцільність використання комплексного підходу в роботі з дітьми, що опинилися у складних життєвих обставинах. Інтеграція різноманітних методів оцінки, своєчасне виявлення як явних, так і латентних факторів ризику, а також адаптація заходів підтримки до конкретних умов сприяють створенню ефективної системи соціально-психологічної допомоги. Впровадження запропонованих методичних рекомендацій у практику дозволить не лише оперативно реагувати на кризові ситуації, але й створити стабільну основу для гармонійного розвитку дітей, забезпечивши їх соціальну інтеграцію та довгострокову адаптацію в умовах змін. Постійне вдосконалення існуючих стратегій підтримки є запорукою підвищення якості надання допомоги та зміцнення соціального захисту дітей у кризових ситуаціях.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження були виконані основні завдання, визначені у вступі роботи, що дозволило отримати науково обґрунтовані результати та сформулювати ключові висновки щодо визначення потреб дітей із сімей, що опинилися у складних життєвих обставинах.

Розглянуто теоретичні основи поняття «складні життєві обставини» та їхній вплив на розвиток дітей. Дослідження підтвердило, що діти, які перебувають у кризових умовах, мають підвищений ризик психоемоційних розладів, соціальної дезадаптації та труднощів у навчанні. Виявлено, що найбільший вплив на формування особистості дитини мають фактори сімейного неблагополуччя, соціально-економічної нестабільності, насильства, втрати батьківської опіки та житлових проблем. Аналіз наукової літератури дозволив виокремити основні підходи до визначення потреб дітей у кризових умовах та встановити взаємозв'язок між рівнем задоволення цих потреб і психосоціальною адаптацією дитини.

Класифіковано та охарактеризовано потреби дітей, що опинилися у складних життєвих обставинах. Визначено, що ці потреби охоплюють кілька ключових категорій: фізіологічні (базові умови життя, здоров'я, харчування), емоційні (психологічна стабільність, підтримка, безпека), соціальні (комунікація, соціальна інтеграція, взаємодія з однолітками та дорослими), освітні (доступ до навчання, професійний розвиток) та правові (захист прав, доступ до соціальних послуг). Доведено, що ефективне визначення та задоволення цих потреб є критично важливими для нормального розвитку дитини та її успішної соціальної адаптації.

Проаналізовано методи оцінки потреб дітей у кризових ситуаціях. Дослідження засвідчило, що для якісного визначення рівня забезпеченості дітей необхідно застосовувати комплексний підхід, що включає анкетування, стандартизоване тестування, інтерв'ювання, спостереження та кейс-менеджмент. Виявлено, що найбільш ефективними є методики, які поєднують

кількісні та якісні методи дослідження, оскільки це дозволяє отримати об'єктивні дані щодо стану дитини та її соціального оточення.

Визначено роль соціальних служб та громадських організацій у задоволенні потреб дітей. Доведено, що ефективність надання соціальної допомоги значною мірою залежить від узгодженої взаємодії державних установ, громадських організацій та волонтерських ініціатив. Аналіз практичної діяльності соціальних служб продемонстрував, що найбільш успішними є програми, які поєднують матеріальну допомогу, психологічну підтримку та освітні заходи. Виявлено, що впровадження сучасних цифрових технологій у сфері соціального захисту сприяє покращенню координації дій між установами та підвищенню ефективності підтримки дітей.

Розроблено рекомендації щодо вдосконалення соціальної підтримки дітей у складних життєвих обставинах. Запропоновані заходи передбачають удосконалення системи оцінки потреб дітей через застосування комплексного моніторингу, розширення доступу до психологічної допомоги, розробку навчальних програм для соціальних працівників щодо ефективного визначення потреб дітей, а також активізацію міжвідомчої взаємодії у сфері соціального захисту.

Таким чином, результати дослідження підтверджують важливість застосування комплексного підходу до визначення та задоволення потреб дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах. Реалізація запропонованих рекомендацій сприятиме підвищенню ефективності соціальних програм, забезпеченню комплексної допомоги дітям та їхній успішній соціальній адаптації. Перспективи подальших досліджень у цій сфері передбачають удосконалення механізмів оцінки потреб дітей, вивчення довгострокового впливу кризових обставин на їхній розвиток, а також розробку інноваційних підходів до соціально-психологічної підтримки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексєєнко Т. Ф. Соціальна педагогіка: Теорія і технології: підручник для студ. вузів / Т. Ф. Алексєєнко, Т. П. Басюк, О. В. Безпалько та ін.; за заг. ред. І. Д. Зверєва; Луганський держ. пед. ун-т ім. Т. Шевченка. – К.: Центр навчальної літ., 2006. 314 с.
2. Амінєва Я. Р. Емоційна стійкість особистості як одна з детермінант ефективного подолання складних життєвих ситуацій. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Педагогіка і психологія*. 2012. № 20 (18). С. 10–14. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=vdupp_2012_20_18_4 (дата звернення: 05.01.2025)
3. Аналітичний звіт: Моніторинг соціального супроводу сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах. Київ: Держсоцслужба, 2006. 136 с.
4. Андрєєва Я. Ф., Литовченко Н. Ф. Психологічні особливості конфліктності у юнацькому віці. *Психологічний часопис*. 2019. № 1. С. 9–21. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=psch_2019_1_3 (дата звернення: 05.01.2025)
5. Бандура, А. *Social Learning Theory*. Prentice-Hall. 1977. URL: <https://archive.org/details/sociallearningth0000band> (дата звернення: 05.01.2025)
6. Безпалько О. В. Соціальна робота в громаді : навч. посіб. Київ: Центр навч. л-ри, 2005. 176 с.
7. Безпалько, О. В. Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі. 2003 Київ: Центр учбової літератури

8. Большакова А. М. Особистісні ресурси подолання складних життєвих ситуацій та часові перспективи осіб юнацького віку. *Наука і освіта*. 2013. № 1–2. С. 17–21. URL: http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu.gov/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=NiO_2013_1-2_6 (дата звернення 20.12.2024)
9. Боулбі, Дж. *Attachment and Loss: Volume I. Attachment*. 1969. URL: <https://archive.org/details/attachmentlossvo00john> (дата звернення 20.12.2024)
10. Ващенко І. В., Іваненко Б. Б. Психологічні ресурси особистості в подоланні складних життєвих ситуацій. *Проблеми сучасної психології*. 2018. № 40. С. 35–36. URL: http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu.gov/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=Psp1_2018_40_5 (дата звернення 20.12.2024)
11. Ващенко І., Ананова І. Особистість і життєві ситуації у концептуальному просторі психологічної науки. *Проблеми сучасної психології*. 2019. № 46. С. 59–77. URL: <https://journals.uran.ua/index.php/2227-6246/article/view/185695> (дата звернення 20.12.2024)
12. Волкова. В. А., Глушкова, К. І. Соціально-педагогічна робота з сім'ями, що опинилися у складних життєвих обставинах. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка*. 2013 №. 2, 37-42.
13. Володарська Н. Д. Розвиток світоглядних орієнтацій в процесі самотворення особистості. *Самотворення у розвитку особистості : науковометодичний посібник*. Київ : Педагогічна думка, 2015. С.27-40.
14. Горбач С. Феноменологічний аналіз категорії «складна життєва ситуація». *Теорія та методика управління освітою*. 2010. № 1. С. 94–103.

- 15.Грішин Е. О. Складна життєва ситуація як передумова формування резильєнтності особистості. *Вісник ХНПУ імені Г. С. Сковороди. Психологія*. 2021. № 65. С. 25–41. URL: <http://journals.hnpu.edu.ua/index.php/psychology/article/view/3796> (дата звернення 20.12.2024)
- 16.Дитячі будинки сімейного типу в системі захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Соціальна педагогіка: підручник для студ. ВНЗ; за ред. А. Й. Капської. Київ, 2009. С. 259–277.
- 17.Діти у складних життєвих обставинах: соціально-педагогічне забезпечення прав : монографія / Ж. В.Петрочко. Рівне : видавець О. Зень, 2010.368 с.
- 18.Доценко, В. В. Теоретичні підходи щодо вивчення кризових станів особистості. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна, Серія: Психологія*. 2011. № 937 Вип. 45, 73-77. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/items/09440808-fbdd-4b72-ab23-1507718ae23f> (дата звернення 20.12.2024)
- 19.Закон України «Про соціальні послуги» від 17.01.2019 (в редакції від 27.04.2022 р.). Відомості Верховної Ради України. 2019. № 18. Ст. 73.
- 20.Збірник матеріалів XIII Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні проблеми екологічної психології: життєдіяльність особистості в умовах сучасного міста». Київ-Маріуполь, 20017. 108 с. URL: http://ecopsy.com.ua/data/conf/tezi_mariupol_2017.pdf#page=105 (дата звернення 20.12.2024)
- 21.Зливков В. Л., Лукомська С. О., Федан О. В. Психодіагностика особистості у кризових життєвих ситуаціях. Київ: Педагогічна думка, 2013. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/77241343.pdf> (дата звернення 20.12.2024)
- 22.Ігнатенко К. В. Соціально-психологічні особливості дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2011. № 4 (215). С. 54–62.
- 23.Ігумнова О. Б. Дослідження копінг-стратегій осіб у складних життєвих обставинах. Теорія і практика сучасної психології. 2020 р., № 1, Т. 2. С. 28-

- 33 URL: <https://elar.khmnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/76ed4aaa-914c-41ae-863c-31e010f1ece5/content> (дата звернення 20.12.2024)
- 24.Інтегровані соціальні служби: теорія, практика, інновації : навч.-метод. комплекс /авт.-упоряд.: О. В. Безпалько, І. Д. Зверева, Ж. В. Петрочко та ш. / за заг. ред. І. Д. Зверєвої, Ж. В. Петрочко. Київ: Фенікс, 2007. 528 с.
- 25.Кириченко Т. В. Провідні детермінанти саморегуляції поведінки особистості у складних життєвих ситуаціях. *Габітус. Вікова та педагогічна психологія*. 2022. № 43. С. 455–472. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/3035> (дата звернення 20.12.2024)
- 26.Кияниця, З. П., Петрочко, Ж. В. Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми. 2017 Київ: ОБНОВА КОМПАНІ.
- 27.Ковальчук З. Я. Вплив складних життєвих обставин на психічний розвиток дитини. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна*. 2017. №1. С. 24-32 URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/874/1/2017-1-5.pdf> (дата звернення 20.12.2024)
- 28.Козубовська Г. В., Керецман В. Ю., Товканець Г. В. Роль і функції соціально-психологічної служби в роботі з сім'єю. Ужгород: Ужду, 1998. С. 17.
- 29.Литвиненко В. Підстави надання соціальних послуг. Трудове прав та право соціального забезпечення. *Юридична Україна*. 2013. № 8 С. 62-65
- 30.Маннапова К. Р. Роль життєстійкості в подоланні складних життєвих ситуацій. Збірник наукових праць. *Теорія і практика сучасної психології*. 2019. № 1 (Т. 2). С. 75–78. URL: http://www.tpsp-journal.kpu.zp.ua/archive/1_2019/part_2/16.pdf (дата звернення 20.12.2024)
- 31.Механізми взаємодії органів державної влади та неурядових організацій у протидії жорстокому поводженню з дітьми : навч.-метод. посіб. / за ред. К. Б. Левченко, І. М. Трубавіної]. Київ: Юрисконсульт. 2005. 452 с.

32. Науковий вимір соціально-педагогічних проблем сьогодення: *збірник матеріалів VII Міжнародної науково-практичної конференції* (25 травня 2023 р., м. Ніжин) / за ред. О. В. Лісовця, С. О. Борисюк. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2023. 321 с. URL: http://www.ndu.edu.ua/storage/2023/Збірник%20матеріалів%20конференції_2023.pdf#page=147 (дата звернення 20.12.2024)
33. Особистість як суб'єкт подолання кризових ситуацій. Психологічна теорія і практика : монографія. Суми: Вид-во СумДПУ. 2017. С.19–39.
34. Оцінка потреб дитини та її сім'ї :метод, посіб. / І. Д. Зверева, З. П. Кияниця, Ж. В. Петрочко та ін. ; за заг. ред. І. Д. Зверєвої. Київ: Держсоцслужба, 2007. 144 с.
35. Панок В. Г. Прикладна психологія. Теоретичні проблеми. Київ: НікаЦентр, 2017. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/707672/1/panok2017.pdf> (дата звернення 20.12.2024)
36. Предко В. В. Складна життєва ситуація як провідна умова формування життєстійкості особистості. Теоретичні і прикладні проблеми психології. 2021. С. 74–89. Севєродонецьк. URL: <http://tppjournal.com.ua/n54y2k21a7.html> (дата звернення 11.12.2024)
37. Предко Д. Є., Ларін Д. І. Релігійна віра як чинник подолання критичних життєвих ситуацій. *Психологічний часопис*. 2017. № 4 (8). С. 75–87. URL: http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu.gov/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=psch_2017_4_9 (дата звернення 11.12.2024)
38. Рисинець Т. П., Потоцька І. С., Лойко Л. С. Психологічний аналіз категорій життєвої ситуації та складної життєвої ситуації. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки*. 2016. № 1 (2). С. 69–73. URL: http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu.gov/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&

- [S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S](#)
[&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=nvkhp_2016_1\(2\)_14](#) (дата звернення 11.12.2024)
- 39.Сивогракова З.А. Проблема індивідуально-психологічних факторів поведінки, що спрямована на подолання складних життєвих ситуацій. Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання : наукова монографія. Харків, 2006. № 3. С. 96–101.
- 40.Словник-довідник для соціальних працівників та соціальних педагогів / За ред. А. Й.Капської, І. М. Пінчук, С. В. Толстоухової. Київ, 2000. 260 с.
- 41.Соціальна педагогіка : підруч. / за заг. ред. А. Й. Капської. Київ: Центр навч. л-ри, 2006. 468 с.
- 42.Соціальна робота в громаді: сучасні виклики та перспективи розвитку: *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Дніпро, 24 березня 2023 року)* / за заг. ред. проф. О. О. Осетрової. – Дніпро, ДНУ імені Олеся Гончара, 2023. 288 с. URL: <https://www.eportfolio.kubg.edu.ua/data/conference/9306/document.pdf#page=143> (дата звернення 11.12.2024)
- 43.Соціальний супровід сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах: Методичний посібник. / І. Д. Зверева та ін. Київ: Держсоцслужба, 2006. 104 с.
- 44.Соціальний супровід сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах: запитання та відповіді :метод, посіб. / авт.-упор.: І. Д. Зверева, В. О. Кузьмінський, Ж. В. Петрочко та ін. Київ: Держсоцслужба, 2006. 80 с.
- 45.Соціальний супровід сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах : навч.-тренінг. модуль із підготовки спеціалістів центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді / за ред. І. Д. Зверєвої, Ж. В. Петрочко. Київ: Держсоцслужба, 2008. - 300 с
- 46.Соціальні служби родині: Розвиток нових підходів в Україні / За ред. І. М. Григи, Т. В. Семигіної. Київ: ДЦССМ, 2003. 86 с.

47. Соціально-педагогічна діагностика дітей та родин, які опинились в складних життєвих обставинах : метод. рек. / автори-упор. В. Г. Панок, З.О. Гаркавенко, О.Г. Карагодіна, А.С. Шапошнікова. 2-е вид., стереотип. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2017. 76 с. URL: https://pano.pl.ua/images/FILES/pidrozdily/tsentr_prakt_psy_i_soc_robory/biblioteka/5-Soz-ped_diaagnostuka_diteu_rodun.pdf (дата звернення 01.02 .2025)
48. Супріган, А. О. Трансформація «я-образу» особистості в складних життєвих обставинах. Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України. 2020. URL: http://psychology-naes-ua.institute/files/pdf/dis_suprigan_1583089445.pdf (дата звернення 11.12.2024)
49. Технології роботи з різними категоріями клієнтів центрів соціальних служб для молоді: Методичний посібник / С. В. Толстоухова, О. О. Яременко, О. В. Вакуленко та ін.. Київ: ДЦССМ, Державний ін.-т проблем сім'ї та молоді, 2003. 88 с.
50. Титаренко Т.М. Від чого залежить опанування. Життєвий світ особистості у межах і за межами буденності. Київ, 2003. С. 259–262.
51. Черниш О. О. Поняття «складні життєві обставини» у міждисциплінарному вимірі. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2019. №6 (329) Ч.1. С. 55-63 URL: <https://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/8010/8.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення 17.12.2024)
52. Чистяк О. В. Особливості психічного розвитку дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківської опіки, які виховуються у дитячих будинках сімейного типу. Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки. 2014. Вип. 2. С. 266–272.
53. Швалб Ю. М. Психологічна структура складних життєвих обставин. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2017.
54. Barton R. Psychological Hardiness Predicts Adaptability in Military Leaders: A prospective study. *International Journal of Selection and Assessment*. 2013.

- Vol. 21, № 3. P. 200–210. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/ijisa.12029> (дата звернення 17.12.2024)
55. Festinger L. Conflict, Decision and Dissonance. Stanford University Press, 1964. 163 p. URL: <https://archive.org/details/conflictdecision0000fest/page/n5/mode/2up> (дата звернення 14.12.2024)
56. Juth, V., Dickerson, S. (2013). Social Stress. In: Gellman, M. D., Turner, J. R. (eds). Encyclopedia of Behavioral Medicine. Springer, New York, NY. URL: https://doi.org/10.1007/978-1-4419-1005-9_283 (дата звернення 17.12.2024)
57. Kugelman R. The Nature and History of Engineered Grief. Westport. Praeger, 1992, 224 p. URL: <https://www.deepdyve.com/lp/wiley/stress-the-nature-and-history-of-engineered-grief-IBxQJa9gve> (дата звернення 17.12.2024)
58. Lazarus, R. S., & Folkman, S. Stress, appraisal, and coping. New York, NY: Springer. 1984 Pp. 17–140. URL: <https://archive.org/details/stressappraisalc00rich> (дата звернення 29.11.2024)
59. Rogers C. R. Carl Rogers on Personal Power: Inner Strength and Its Revolutionary Impact. New York: Delacorte Press, 1977.
60. Selye H. The stress of life. New-York: Mc Craw-Hill, 1956. 237 p.12. URL: <https://archive.org/details/stressoflife00sely/mode/2up> (дата звернення 15.01.2025)
61. Smith W. The stress analogy. Schizopfrenia Bulletin. 1987. p. 215–220 URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/3616513/> (дата звернення 11.01.2025)
62. Stelmakh, S. Prevention difficult life circumstances: conceptualization definition. *Social Work and Education*, 2022. 9(1), 134–146. URL: <https://journals.uran.ua/swe/article/view/256701> (дата звернення 17.12.2024)
63. The 10th International scientific and practical conference “Innovations and prospects of world science” (May 25-27, 2022) Perfect Publishing, Vancouver, Canada. 2022. 907 p. URL: https://www.researchgate.net/profile/Hanna-ganna-Anna-Onkovych/publication/360860544_Rozvitok_navicok_citanna_fahovoi_literatu

[ri ukrainskou movou v grupah anglomovnih studentiv v umovah distancijnogo navcanna/links/628f22a38d19206823daf723/Rozvitok-navicok-citannafahovoi-literaturi-ukrainskou-movou-v-grupah-anglomovnih-studentiv-v-umovah-distancijnogo-navcanna.pdf#page=508](https://navcanna.links/628f22a38d19206823daf723/Rozvitok-navicok-citannafahovoi-literaturi-ukrainskou-movou-v-grupah-anglomovnih-studentiv-v-umovah-distancijnogo-navcanna.pdf#page=508) (дата звернення 17.12.2024)

ДОДАТКИ

Додаток А

Опитувальник для дітей віком 14-17 років

Загальна інформація: 1.1. Вік: _____

1.2. Стать: хлопець дівчина

Умови життя: 2.1. Чи маєте Ви окреме місце для навчання: так ні

2.2. Чи вистачає Вашій родині їжі: завжди інколи часто не вистачає

2.3. Чи є у Вас проблеми з житлом (наприклад, необхідність ремонту): так ні

Навчання та дозвілля: 3.1. Чи маєте Ви всі необхідні речі для навчання: так частково ні

3.2. Чи виникають у Вас труднощі з навчанням: так ні (якщо так, опишіть які)

3.3. Чи відвідуєте Ви гуртки, секції або додаткові заняття: так ні

Самопочуття та здоров'я: 4.1. Чи маєте Ви хронічні захворювання: так ні (якщо так, вкажіть які)

4.2. Чи регулярно проходите медичні огляди: так ні

4.3. Чи потрібна Вам допомога психолога: так ні не знаю

Взаємини та соціальне життя: 5.1. Чи маєте Ви друзів: так ні

5.2. Чи берете Ви участь у позашкільних заходах: так ні

5.3. Чи є у Вас конфлікти з однолітками або дорослими: так ні (якщо так, з ким)

Ваші потреби та пропозиції: 6.1. Яку допомогу Ви вважаєте найважливішою для себе (оберіть кілька варіантів):

Матеріальна підтримка (одяг, взуття, харчі)

Психологічна допомога

- Освітня підтримка (репетитори, курси)
- Організація дозвілля (гуртки, секції)
- Медична допомога
- Інше (вказіть) _____

6.2. Ваші пропозиції щодо покращення умов для дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах:

Опитувальник для соціальних працівників

1. Загальна інформація:
 - 1.1. Посада: _____
 - 1.2. Стаж роботи: _____
2. Ваша оцінка потреб дітей із сімей у складних життєвих обставинах:
 - 2.1. Які найчастіші проблеми ви спостерігаєте у таких сім'ях?

 - 2.2. Які потреби дітей залишаються незадоволеними найчастіше? (оберіть кілька варіантів):
 - Матеріальні (одяг, харчування)
 - Освітні (навчальні матеріали, репетитори)
 - Медичні (доступ до лікарів, ліків)
 - Психологічні (потреба у консультаціях) Соціальні (дозвілля, комунікація)
 - Інше (вказіть) _____
3. Ваші рекомендації: 3.1. Які зміни у роботі соціальних служб можуть покращити становище цих дітей?

4. 3.2. Яку допомогу вам як соціальному працівнику необхідно отримати для ефективнішої роботи? _____